

Crkva,
društvo i
država

 sd klub

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

**Socijaldemokratski klub
Friedrich Ebert Stiftung**

CRKVA, DRUŠTVO I DRŽAVA

Beograd, jun 2005.

Izdavači
Socijaldemokratski klub
Friedrich Ebert Stiftung

Za izdavače
Elizabeta Tenji
Ana Ivanović

Tehnički urednik
Žarko Lazarević

Lektorka
Ivana Živanović

Štampa
GRID Studio

Tiraž
300

ISBN
86-83767-07-8

Beograd, jun 2005.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

Uvod

Crkva, društvo i država

Crkva je u Srbiji tabu, o njoj se šapuće. Govoriti danas otvoreno o klerikalizaciji Srbije znači preuzeti rizik da budete stigmatizovani i izopšteni iz zajednice, kao neko ko narušava postepeno uspostavljanu nacionalnu harmoniju, u kojoj se podrazumeva idejna i vrednosna supremacija Crkve nad državom, građani i građanke prećutno i bez otpora izjednačavaju se sa pripadnicima i pripadnicama nacije, a onda i sa vernicima i vernicama Crkve. Država nervozno i grubo reaguje na opomene da protivustavno instrumentalizuje Crkvu da bi popunila deficit legitimiteta, a institucijama dala pojavni sjaj koji prikriva sadržajnu prazninu. Lavina etiketa i uvreda srušiće se na svakog ko komentariše grube iskorrake Crkve u prostor države i javnih institucija, još više ako se komentar odnosi na nespremnost Crkve da se suoči sa nepoštovanjem zakona, običaja, morala, pa čak i sopstvenih kanona, koja se događaju u njenom krilu, a posledice snosi društvo.

Klerikalizacija Srbije ima dva lica. Jedno odražava Crkvu, koja ima neskrivene ambicije da postane bespogovorni arbitar u najznačajnijim pitanjima, posebno onim nedvosmisleno političkim, da osvoji status državne crkve i reši organizacione, kadrovske, finansijske probleme, sa kojima se suočava. Drugo lice klerikalizacije Srbije je politička instrumentalizacija Crkve za sekularne ciljeve političke elite.

Uoči devedesetih, Crkva je zloupotrebljena za podizanje nacionalističke euforije i mobilizaciju za nasilje. Tokom ratova bila je nezaobilazna u podršci ratnim ciljevima, glorifikaciji ratnika, negiranju i opravdavanju zločina, satanizaciji neprijatelja.

Oktobarske promene pružale su šansu da se zaustavi proces približavanja Crkve i države, ali ova šansa nažalost nije ostvarena. Nesloga u krhkoj koaliciji i potreba za očuvanjem stabilnosti u politički delikatnom trenutku nametnuli su nove ustupke Crkvi, ona je ponovo instrumentalizovana, ovog puta za podršku dramatičnim rezovima koji su usledili.

Dolaskom konzervativne vlade proces približavanja Crkve i države se ubrzava i poprima zabrinjavajuće razmere, o čemu svedoče svakodnevni primeri i sve jasnije i neposrednije reakcije javnosti.

Socijaldemokratski klub nastoji da pred javnošću otvara probleme koji stoje na putu demokraciji Srbije, poštovanju zakona, ostvarivanju jednakih prava i stvaranju šansi za izgradnju moderne socijalne države, koja će ići u korak sa svetom, podržana od svojih suseda. Jedna od nezaobilaznih tema u ovom okviru svakako je odnos crkve, društva i države. Socijaldemokratski klub organizovao je, u februaru ove godine, javnu raspravu: "Crkva, društvo i država", u kojoj su kao gosti - uvođičari učestvovali istaknute javne ličnosti koje se bave ovom temom. Želeli smo da ohrabrimo javnost da reaguje na sužavanje prostora sekularnog razmišljanja i delovanja, da prepozna klerikalizaciju i njene negativne posledice i da joj se otvoreno suprotstavi.

Vera Marković

*Olivera Milosavljević,
Filozofski fakultet, Beograd*

CRKVA I ZAPAD

Otpor prema "Zapadu" koji je nekada isključivo značio otpor prema Evropi, a danas dobio širi smisao otpora prema zapadnoj civilizaciji sa prenosom težišta na Ameriku, opšte je mesto u teorijskim stavovima srpskih bogoslova. Sintagme "Evropa je smrt", Evropa je "nerotkinja proroka", "Evropa je jeres" "raskalašna odmetnica", "otpadnica" i "bludnica", "dronjava, izgladnela, podivljala, strvinska Evropa", "podetinjili ostareli Zapad", "neprohodna pustara", "spolja našarani grobni spomenici, a unutra mrtve kosti i smrad", ili današnja "total(itar)na demo(no)kratija", samo su mali deo kataklizmične slike koju su o Evropi, simbolu pojma Zapad, stvarali srpski bogoslovi u DŽDŽ veku nadovezujući se na rusku misao DŽIDŽ veka. Ne može se naći mnogo originalnog u ovoj slici što bi je izdvojilo od ruskog razvijenijeg uzora i prikazalo kao autentičnu misao nastalu iz ovdašnjeg promišljanja razlika između Istoka i Zapada. Istovremeno, ta distinkcija nije ni samo verske prirode niti percepcije razlika između pravoslavlja i katoličanstva (protestantizma). Ona je odraz i udaljenosti političke, ekonomske, kulturne sfere, kao i razlika u egzistenciji i materijalnom bogatstvu zapadnih i istočnih društava.

Kritika Zapada prisutna je kod ruskih pisaca DŽIDŽ veka, a zajednička im je bila ocena o duhovnom siromašenju Zapada i predviđanje njegove kataklizmične budućnosti. Polazili su od kritike katoličanstva kao njegove osnove, pobede trivijalnosti u kulturi Zapada, verovali da je prešao svoj zenit i da je započelo njegovo zamiranje i zato ga odbijali kao uzor izdižući rusku kulturu kao posebnost. Uzroci ove evropske, odn. zapadne "neizlečive bolesti" pronalazeni su u epohi humanizma sa individualizmom koji je ugasio "duh bratstva", u racionalizmu koji je označen kao "otrovni plod" zapadne kulture, ukratko u pobedi razuma nad duhom usled čega je Zapad religiozno "osiromašio i oboleo".

Raspostranjeno uverenje kod ruskih pisaca i srpskih bogoslova, da Rusija a onda i Srbija, ne moraju da ponavljaju put Evrope već da moraju da idu svojim "autentičnim" putem, ima za pretpostavku organsko shvatanje nacije na čiji put utiče isključivo njihov "karakter" oblikovan verom, a ne društvena zbivanja i istorijski procesi. Zato se "autentičan" put prepoznavao u specifičnostima primarno pravoslavlja, uže - slovenstva i najuže - srpstva, čija se još neiskvarena svojstva fundamentalno razlikuju od zapadnih, ali koja su istovremeno pod stalnom pretnjom mogućih fatalnih uticaja evropskih iskustava.

Postavlja se pitanje šta je to što tako dramatično razdvaja Istok od Zapada, odnosno, što čini Evropu tragičnom, haotičnom i propalom tvorevinom u očima srpskih bogoslova, a što može ugroziti i život srpskog naroda. Ako bismo sveli njihove teze na najkraće, onda bi one glasile da su na Zapadu vrednosti - čovek, humanizam, nauka i individualizam. Nasuprot tome, na Istoku vrednosti koje moraju da se čuvaju su - bogočovek, ličnost u kolektivu i sabornost.

Najcenjeniji srpski bogoslov, Nikolaj Velimirovič, razvijao je ove teze do krajnjih konsekvenci. Po njemu, "propast" Zapada je počela pre hiljadu godina kada je "satana" nagovorio "prvosveštenika zapadne crkve" da se odvoji od istočne, pa je rezultat bio nastanak "lažne nauke" koja je i sama Božija kazna, a čiji su "smradni gasovi" zatrovali vazduh na Zapadu. Posebno mesto u njegovoj kritici Zapada imao je racionalizam, navodeći da je DžVIII vek značio bunt protiv crkve, DžIDŽ bunt protiv Boga, a DžDŽ "savez sa đavolom". Optuživao je Evropu da je zamenila Hrista biologijom, da bestidno naziva majmuna svojim praocem, da je proglasila nauku zvezdom vodiljom, istakla geslo - sloboda, bratstvo, jednakost, pronašla slast u negovanju tela, u egzistenciji punim biološkim životom... Slikovito je opisivao "propast" Evrope: "tamo gde su njene ponosite luke biće mravinjaci. I gde su njeni bulevari biće travnjaci i zmijarnici. I tamo gde je sada sramno kliktanje protiv Hrista, biće bukanje buljina i vrisak šakala". Protivteža ovoj kataklizmičnoj slici Evrope bilo je pravoslavlje, slovenstvo, Rusija kao najveća zemlja koju poseduje "najkrotkiji narod" i, naročito, srpstvo. Uzdižući ih iznad duha Evrope opisivao je kako će izgledati najveći mrak koji će, kada se pogleda sa "balkanskih visina", prekriti dolinu bez svetlosti, "mračnu kao što je mračan dom krtice pod zemljom" obeležen imenom Evrope. Velimirovič je zaključivao da je Srbija sused Evrope, "ali Srbija nije Evropa" tražeći da se ne uliva u Evropu i ne gubi u Evropi. Srbima je postavljao pitanje "hoće li sa mračnom i smradnom Evropom ili sa Hristom", a Evropi je poručivao da se okrene Hristu i "biće opet lepa kao što je bila pre hiljadu godina, pravoslavna, Hristova Evropa".

U oceni Zapada i njegovog sukoba sa Istokom, savremeni bogoslovi najčešće postavljaju pitanja: šta je racionalizam doneo Zapadu, kakva je razlika u razumevanju pojma ličnosti na Zapadu i Istoku i posebno, na kome leži odgovornost za sukob Istoka i Zapada. Prirodno, odgovori na sva ova pitanja idu na štetu Zapada. U tom smislu je paradigmatičan primer zbornika "Jagnje Božije i zvjer iz bezdana" iz 1996., u kojem je sadržana celina njihovog današnjeg antizapadnjaštva. Atanasije Jeftić tu navodi da su zapadnjaci zluradnici, zlobnici, zločinci, a međunarodne organizacije i institucije od Ujedinjenih nacija preko Evropske zajednice, Saveta bezbednosti, Evropskog parlamenta, Svetskog saveta crkava, do "licemera iz Vatikana" i Crvenog krsta, naziva "licemernim mumijama sa Zapada". Zgražava se nad "licemerjem zapadnih nazovi hrišćana", tvrdeći da su naročito licemerni Amerikanci, "koje su rodili vekovno lice-

merni Englezi", koji su ipak bili suptilniji, "ali ništa manje licemerni i zli". Amerikance još naziva kukavicama, neljudima, bezbožnicima, tiranima, a Dejton - diktatom gestapovskim. Na drugoj strani, po njemu, "Srbi su Evropa pre Evrope i civilizacija pre njihove civilizacije i duhovnost pre svega". Potpisao je i "Jeremijevski vapaj iz zbegova hercegovačkih" u kojem pita zapadnjake: "kako u licemerju svome, pilatovskom i staljinovskom, franko-američkom i anglo-saksonskom ne vidite, Bog vas vidio, da Bog živi i istiniti vidi laž vašu, lukavu mudrost vašu", i eksplicirao - "daj Gospode, osvetniče pravde i siročadi, Amerikancima koji su malj cijele zemlje, isto što si nekada dao Vavilonu, ondašnjem malju cijele zemlje".

Amfilohije Radović u duhu starijih bogoslova vidi suštinu, kako kaže, novog svetskog poretka u "sekularizovanom usmerenju evro-američke civilizacije", odnosno u "trulom" ljudskom postojanju na zemlji, življenju otuđenom od Boga i sagrađenom na "ogromnoj laži o čoveku". Zbog toga, ono što naziva "jurišom" na pravoslavne zemlje, ima osnovu u saznanju da se kod pravoslavnih "čuva nekakvo bescjeno blago, neko najdublje pamćenje, pa to pamćenje treba zbrisati, da bi onda ljudi mirno i neuznemiravano mogli ovdje da žive u ovom trulom svetu, zadojeni duhom nekrofilije, u mrtvačnici zemaljskoj".

Antizapadni stav može se prepoznati i u nekim nastupima crkve kao organizacije u celini. Na primer, povodom adolescentske igre u jednom omladinskom kampu 2002. Sveti arhijerejski sinod se oglasio, nazvavši ga "bestidnim skandalom" do kojeg je došlo zbog "sklapanja braka između postkomunističkog ateizma i zapadnog kapitalističkog hedonizma", pa "iz takvog čudovišnog braka već počinju da se rađaju monstri i nakaze kakve čovečanstvo ne pamti u svojoj istoriji".

Danas, posle sukoba sa čitavim svetom, kod pojedinih srpskih bogoslova mogu se naći veoma uzdržani tekstovi gde se o Zapadu piše kao o raznolikom, pluralističkom svetu, kojem su potrebne nove vizije "sinteze znanja i vere, prava i morala, sekularnog i hrišćanskog", ali su to ipak ređi glasovi bez ostrašćenosti, koji su uvek prikriveni zaglušujućim zahtevima protiv zapadnjačkog "zla", protiv sekularizacije, protiv individualizma, protiv "sekte" koja se zove sociologija religije, protiv Darvina i protiv nauke.

*Dubravka Valić Nedeljković,
Novosadska novinarska škola*

VERSKI MEDIJI I VERSKI SADRŽAJI U LAIČKIM MEDIJIMA

Zakonska regulativa

Nakon usvajanja Ustava iz 1974. donesen je čitav niz zakona na saveznom, republičkim i pokrajinskim nivoima. Jedan od njih je 1977. bio i "Zakon o pravnom položaju verskih zajednica" prema kojem je, između ostalih, inače prilično restriktivnih odredbi, bilo dopušteno verskim zajednicama da štampaju svoje novine i druge publikacije koje su mogle da se distribuiraju isključivo u verskim objektima. Elektronske medije verske zajednice nisu mogle da osnivaju.

Godine 1993. ovaj zakon je ukinut. Obrazloženje tadašnje vladine administracije koje je u medijima revnosno prenošeno je bilo da su verske zajednice deo društva, a vernici građani, pa tako, šta važi za sve građane to važi i za pripadnike verskih zajednica, odnosno da je to oblast koju nije potrebno posebno regulisati. Od tada pa do nacrtu novog Zakona (2002), ovoga puta o verskoj slobodi, postojala je praznina u regulativi a u svakodnevici su odnosi države prema verskim zajednicama zavisili od dnevopolitičke prakse. Najčešće je na žalost država instrumentalizovala verske zajednice od uzdizanja SPC do ranga gotovo državne crkve i istovremeno anatemisanja nekih drugih, pa do potpunog ignorisanja ove sfere - što su mediji veoma predano beležili dajući tim informacijama mestom, količinom i tretmanom izuzetan značaj.

Godine 2002. u javnosti se dosta skromno govorilo o "nacrtu Zakona o verskoj slobodi" koji je do usvajanja imao 3 verzije i koji je na relativno neobjašnjiv način u toku javne rasprave prešao sa republičkog na savezni nivo. Ovaj nacrt je ušao u skupštinsku proceduru i nikada iz nje nije "izašao". Ipak vredno je pažnje napomenuti sledeće:

U članu o "Slobodi informisanja" se navodi da "Verske zajednice imaju pravo da u skladu sa Ustavom i zakonom izdaju i distribuiraju verske publikacije, časopise i druge verske materijale, kao i da koriste druga sredstva javnog informisanja radi obaveštavanja javnosti o pitanjima iz oblasti vere i delatnosti verske zajednice. U verskim publikacijama, časopisima i drugim verskim materijalima, korespondenciji, kao i javnom obaveštavanju o njihovim aktivnostima, verske zajednice su dužne da jasno istaknu svoj puni naziv." O načinu distribucije štampe u "Zakonu o verskoj slobodi" ništa se ne navodi što bi trebalo

da znači, prema pravilu da što nije zabranjeno dozvoljeno je, da tu smetnji neće ni biti. Već sada imamo primer da se verska štampa može kupovati i na kioscima, pre svih verskih listova "Pravoslavlje" je izašlo na kioske, što je bilo praćeno i odgovarajućom pozitivnom medijskom propagandnom kampanjom. Inače to je već odavno slučaj u Crnoj Gori sa časopisom "Svetigora". Treba podsetiti da u ovoj republici nikada nije stavljan van snage Zakon o pravnom položaju verskih zajednica... Pošto je u procesu usvajanja na saveznom nivou "Zakon o verskoj slobodi" pitanje je u kakvom su odnosu onda ta dva zakona???

Sa dolaskom nove postave u ministarstvo vera Republike Srbije obnovljena je i priča o Zakonu. Ovo ministarstvo je ponudilo novu verziju u kojoj se, doduše, barem kada je o sferi informisanja reč, ništa bitno i nije menjalo.

Mediji

U ovom veoma šturoom pregledu navodimo samo najpoznatije medije koji izlaze u SCG. Lista nije kompletna niti ovaj tekst ima pretenziju da dâ kompletan uvid. Reč je tek o naznakama obimnosti broja publikacija koje izdaju crkve i verske zajednice na jezičkoj teritoriji S-H-B sa fokusom na SCG. Istovremeno trebalo bi imati na umu da verske zajednice uvoze mnogo verske literature i verskih časopisa i novina kako sa prostora S-H-B tako i iz zemalja regiona i SAD, na primer "Glas koncila" redovno stiže u RKC u SRJ. Istovremeno neki listovi se uređuju na primer u SAD gde se i štampaju ali na S-H-B jezicima i zatim uvoze kao što su na primer publikacije Jehovinih svedoka "Kula stražara" i "Probudi se".

Najosnovnija podela:

- Verski mediji (izdaju verske zajednice) - štampani i elektronski
- Laički mediji koji imaju stalnu versku rubriku - štampani i elektronski
- Laički mediji koji s vremena na vreme informišu o verskim temama (najčešće senzacionalistički informišu o nepodobnostima iz ove sfere i o ključnim praznicima i to uglavnom SPC o Božiću i Uskrsu) štampani i elektronski.

Verski mediji

Prema raspoloživim podacima ima ih više od 50 koji redovno izlaze određenom frekvencijom, ukupan tiraž nije dostupan kao javni podatak.

Štampani mediji:

(I) Teološki časopisi i revije koje najčešće izdaju teološki fakulteti (npr. Teološki fakultet - Novi Sad Baptističke crkve izdaje "Teološki časopis"; teološki fakultet Srpske pravoslavne crkve u Beogradu izdaje godišnjak "Bogoslovlje", Sremskokarlovačka bogoslovija svetog Arsenija "Karlovački bogoslov", zatim časopis "Teološki pogledi"). Časopise izdaju i eparhije Srpske pravoslavne crkve. Eparhija bačka "Beseda"; Eparhija sremska "Srpski sion"; Crnogorska mitropolija "Svetigora" i "Obraznik za vjeru, kulturu i vaspitanje"; izlazi još i "Pravoslavni misionar", "Hrišćanska misao" (izdaje Društvo teologa), Eparhija kragujevačka "Kalenić"; Eparhija Banatska "Banatski vesnik" (izlazi u Vršcu), "Sveti Car Lazar", "Sabornost", "Iskon", "Logos" (izdaju studenti Teologije SPC), "Glas crkve" - izlazi duže od 80 godina, u Požarevcu se izdaje tematski časopis SPC "Sabornost". Časopis veoma modernog i luksuznog dizajna "Iskon" - izašlo samo 4 broja.

(II) Novine izdaju verske zajednice za svoje vernike. Pravo novinsko izdanje (rotacija, novinska hartija) iako ne izlaze sedmično ili nedeljno imaju jedino "Pravoslavlje" i "Glas islama". Ostale svrstavamo u ovu kategoriju uglavnom zbog sadržaja koji odgovara laičkim sedmičnicima novinskog tipa. Najstariji i najtiražnije kod nas su 'novine srpske patrijaršije' "Pravoslavlje" SPC, novine za decu "Svetosavsko zvonice"; Katolička crkva "Blagovest" (izlazi oko 70 godina), Subotička biskupija "Zvonik" (ima stranicu posvećenu ekumenizmu što je veoma retko), "Hitelet (Duhovni život)", "Zvona", "Novosadska zvona"; Grkokatolička crkva izdaje "Dzvoni"; Adventistička "Glasnik crkve", "Znaci vremena", "Život i zdravlje", "Advesti", "Teofil", "INFONS", "Horizonti", "Glas jaganjaca"; Baptistička "Sestrinski časopis"; Evangeličko-metodistička crkva "Glas jevanđelja" i "Cesta života", Pentakosna crkva "Hrišćanski prehled" i INFO-MIS, Evandeoska crkva "Evandeoske novine", Islamska verska zajednica "Glas islama", "Selam"; Savez jevrejskih opština "Bilten"; Reformatska crkva "Reformatus ilet"; Vikarijat rumunske pravoslavne crkve "Semanatorul (Sejač)", "Strajerul (Stražar)"; Slovačka evangelistička crkva "Evanjelickdž hlasnik"; Jehovini svedoci "Kula stražara" i "Probudi se" (prevode se na više od 80 jezika u ukupnom tiražu - svaki - od više od 20 miliona primeraka).

Verska štampa sledi iste modele koje ima i laička kada je reč o:

· Ciljnoj grupi kojoj je namenjena (dečije novine npr. "Prvi koraci", "Svetosavsko zvonice"; ženske novine "Sestrinstvo"; porodične novine "Blagovesti", "Pravoslavlje" "Zvonik"; školske i studentske novine "Sremskokarlovački bogoslov", studenata Teološkog fakulteta SPC "Logos", studenata adventističkog teološkog fakulteta "Teofil").

· Sadržaju (naučna publikacija "Bogoslovlje", "Beseda", "Biblija"; časopisi o zdravom životu "Život i zdravlje"; časopisi iz oblasti veronauke

"Prvi koraci sa Isusom")

• Frekvenciji izlaženja (kod nas godišnjaci, kvartalni, periodični, dvonedeljni, a u svetu postoje i sedmični i dnevni verski listovi).

• **Elektronski mediji**

(I) Radio Šabačko-valjevska eparhija "Glas crkve" i radio Crnogorske mitropolije "Svetigora"; zatim "Radio Marija" koja emituje iz Novog Sada verski program sa fokusom na Rimokatoličku crkvu.

(II) Televizija - još nema prave verske televizije iako je bilo nekoliko najava da će početi sa emitovanjem.

(III) Novi mediji - U pokušaju da istraži postojanje i kvalitet sajtova verskih zajednica u SCG, kao i da ih donekle uporedi sa nekim od sajtova njima poznatih međunarodnih verskih organizacija, Ankica Dragin je došla u istraživanju objavljenom 2005. u Praktikumumu novinarstva: Crkve, verske zajednice, mediji i demokratija (181-202 str) do sledećih zaključaka:

- Od 19 verskih zajednica obuhvaćenih ovim istraživanjem njih 6 (31,57% ili nešto manje od 1/3) ima svoj sajt, dok ga ostale ili nemaju ili se do podataka o njemu nije moglo doći (te su tretirane kao da ga nemaju).

- Analizirani sajtovi verskih zajednica (njih 6) su kvalitativno veoma različiti po svim kriterijumima utvrđenim ovim radom, ali oni svi u manjoj ili većoj meri odgovaraju osnovnoj nameni svakog sajta: informisanju javnosti/posetilaca Interneta o postojanju određene verske zajednice.

- Raspon prosečne upotrebne vrednosti kod sajtova verskih zajednica u SCG osetno varira (i do 1,14), dok je kod 2 (uslovno rečeno kontrolna) sajta međunarodnih crkvenih organizacija ovaj raspon znatno manji (0,28). Razlog za to, sa jedne strane, može biti svekolika šarolikost verskih zajednica obuhvaćenih ovim radom i nepostojanje opštevažećih standarda i okvirnih kriterija za izradu sajtova verskih zajednica i organizacija, kao i verovatnoća da takvi standardi postoje u okruženju u kom su 2 kontrolna sajta izrađena i u kom se održavaju.

- Najznačajniji je svakako podatak da 1 od sajtova verskih zajednica u SCG dostiže vrednost proseka 2 gore pomenuta sajta međunarodnih organizacija, što ukazuje na činjenicu da u našem okruženju postoje relevantni resursi i potencijali koji se mogu iskoristiti za poboljšanje situacije na ovom polju i u našem okruženju.

Laički mediji koji imaju stalnu versku rubriku

- Štampani mediji

(I) Novine formata poput "Politike", "Dnevnika", "Mađarsoa", "Ruske slovo" koje su privatizovale velike "državne novinske kuće" po tradiciji imaju uglavnom stalne izveštače koji prate rad velikih (ili po novom zakonu "tradicionalnih") verskih zajednica kojima pripada većina njihovih čitalaca. To znači da "Politika" u najvećem broju slučajeva izveštava samo o SPC i eventualno delovanju RKC (Rimokatolička crkva), a "Mađarso" o RKC i o Reformatskoj crkvi, dok "Ruske slovo" piše o delovanju Grkokatoličke crkve.

(II) Takozvane 'nezavisne' novine ili tačnije rečeno one osnovane od pojedinaca ili grupe građana u poslednjih petnaestak godina sporadično se bave verskim temama, neki od njih sa neutralnim predznakom ("Danas", "Glas javnosti") a drugi uglavnom senzacionalistički ("Svet", "Kurir", "Nacional").

- Elektronski mediji

(I) Radio i (II) Televizija

(a) programi koje proizvode RTV centri

(b) programi koji su preuzeti i plaćeni kao reklamni prostor.

(a) Programi koje proizvode RTV centri

U ex-YU mas-medijima nakon 1989. verski sadržaji dobijaju značajno mesto. Prvu polovinu poslednje decenije XX veka, između ostalog, obeležili su sledeći faktori: (1) veliko otvaranje crkava ka medijima; (2) srpske države ka crkvi - i to najočiglednije Srpskoj pravoslavnoj, hrvatske države - Rimokatoličkoj, a bosanske - Islamskoj verskoj zajednici; (3) rat u dve republike prethodne Jugoslavije, često okarakterisan kao verski; i (4) jačanje ekumenskog pokreta na prostorima prethodne Jugoslavije.

Rezultat, otvaranja države crkvi, crkve državi, kao i pokretanje verskih sukoba na teritoriji prethodne Jugoslavije, ogleda se i u pokretanju verskih emisija u takozvanim matičnim jugoslovenskim RTV centrima, u državnim elektronskim medijima a samo sporadično u takozvanim nezavisnim medijima.

Radio-Televizija Novi Sad (RTVNS) je među prvima u okviru Jugoslovenske radiotelevizije uvela verske sadržaje u informativni, zabavni i obrazovni program. Specifičnost ovog RTV centra je što se program (1992/93) emituje na šest jezika (srpskom, mađarskom, rumunskom, rusinskom, romskom i slovačkom) tako da odražava višenacionalnu strukturu stanovništva Vojvodine. Prve verske emisije emitovao je Radio Novi Sad (RNS) Program na mađarskom jeziku, početkom devedesetih da bi ubrzo i na ostalim jezicima krenule emisije, uglavnom

versko-obrazovnog sadržaja.

Programi na srpskom i mađarskom jeziku RNS osim versko-obrazovnih negovali su versko-informativne i versko-zabavne sadržaje.

Crkvenim velikodostojnicima u informativnim programima državnih medija među kojima je i RTVNS daje se zapažen prostor, što ranije nije činjeno. Povodom najznačajnijih praznika Uskrsa i Božića objavljuju se poslanice i intervjui sa velikodostojnicima konfesija bliskih pojedinim medijima. Prati se njihova politička i verska aktivnost na najvišem nivou, domaća i međunarodna.

Uvode se nove stalne i periodične specijalizovane emisije obrazovnog karaktera posvećene veronauci, uglavnom u državnim elektronskim medijima, nekada matičnim RTV centrima (RTV Novi Sad i RTV Beograd, RTV Crna Gora). Najpoznatija i najduže emitovana je serija "Bukvar pravoslavlja" koju je realizovala Televizija Novi Sad u saradnji sa Eparhijom bačkom.

U nezavisnim elektronskim medijima verski obrazovni sadržaji su ređi uglavnom zbog nedostatka odgovarajućeg kadra kao i zbog programske politike usmerene ka zabavno-rekreativnim sadržajima i ekonomskoj propagandi. Opšta pojava svođenja uloge medija samo na zabavnu izraženija je u nevladinim medijima koji su tržišno orijentisani.

U okviru zabavnog programa prenose se koncerti duhovne muzike, a u vreme Uskrsa i Božića kompletne mise i bogoslužjenja. Uvode se kvizovi sa verskim sadržajem (na primer Radio Novi Sad program na mađarskom jeziku), emituju umetnički i dokumentarni religijski filmovi posebno pred Božić i Uskrs.

Žanrovski posmatrano u emisijama sa verskim sadržajem elektronskih mas-medija dominiraju vesti (izveštaji), izjave i intervjui. Dakle, žanrovi u kojima se novinar (autor) može zakloniti iza autoriteta informatora ili intervjuisanog (crkvenog velikodostojnika). Mas-medijima odgovaraju ovi žanrovi pre svega zbog nedostatka teološki obrazovanih novinara ali i decenijama sistematski sekularizovanog auditorijuma.

Ovako primetna prisutnost verskih sadržaja na državnim, najgledanijim kanalima doprinela je povećanju njihovog uticaja na publiku.

Za kratko vreme nadoknađuje se decenijska medijska izolacija verskih zajednica. Crkva postaje potpora tekuće politike što mediji predano beleže, što je komunikologija već uočila (Kristović, 1996). "Mas-medija fundamentalizam, mada varira u naglasku i smeru, predstavlja teologiju koja slavi patriotizam, individualni uspeh i politički spektar koji se prostire od savremenog konzervativizma do krajnje, krajnje desnice" (Koks, 1993, 136).

U odnosu na dnevopolitičku praksu centri političke moći su manipulisali odnosima prema verskim zajednicama instrumentalizujući ga u 'politikantske' svrhe. Rečeno se odnosi pre svega na SPC koja je u zavisnosti od političkih potreba tretirana u određenom vremenu kao "državna crkva" do toga da je u drugim periodima potpuno ignorisana kao poli-

tički partner pa tako i medijski događaj da bi na kraju ponovo bila podignuta na nivo "tradicionalne verske zajednice" (Zakon o verskoj slobodi, 2002) sa posebnim tretmanom (u preambuli ovog Zakona između ostalog stoji "imajući u vidu da je Srpska pravoslavna crkva, kao tradicionalna, odigrala neizmernu istorijsku ulogu u očuvanju i razvijanju nacionalnog identiteta i da ostvaruje izuzetan društveni i kulturni uticaj....."). Mediji su u potpunosti sledili dnevno-politički kod.

Nakon donošenja Zakona o Radio-difuziji RTS je trebalo da preraste u dva javna radiodifuzna servisa (Radio televizija Srbije i Radio-televizija Vojvodine) što se još nije formalno-pravno dogodilo ali su programske izmene poslednjih godina (od 2002 pa nadalje) išle u tom pravcu. To se odnosilo i na pozicioniranje verskih sadržaja u programima. Stabilizovan je format verskih emisija i ustaljena praksa prenosa velikih praznika. Uočava se pozitivan pomak i u pojedinim privatnim televizijama koje prenose verske praznike različitih crkava i verskih zajednica. Istovremeno je, međutim, učestala i pojava neizbalansiranog medijskog favorizovanja SPC u odnosu na ostale tradicionalne crkve i verske zajednice.

(b) Programi koji su preuzeti i plaćeni kao reklamni prostor

Pojedine verske zajednice zakupljuju reklamni prostor kod RTV centara i emituju sadržaje koji same proizvode. Tako su na primer pojedine protestantske zajednice zakupile termine na lokalnoj TV iz Novog Sada "Kanal 9".

Novinari

U verskim medijima rade najčešće neprofesionalni novinari, odnosno osobe koje su u crkvenoj službi i uz neki drugi posao rade na novinama i časopisima. Saradnici su uglavnom osobe koje su pri crkvi (u SPC to su veoma često sveštenici, monasi, monahinje, učenici bogoslovija i studenti teologije kao i njihovi profesori). Kada je reč o radiju i TV tu rade profesionalni novinari angažovani od verske zajednice.

U laičkim medijima verske sadržaje u novinama prate najčešće takozvani sektorski novinari ("Politika", "Danas"...) ili se angažuje svešteno lice (na primer u "Ruskem slovu" sveštenik Grkokatoličke crkve ima celu stranu koju uređuje).

U laičkim elektronskim medijima najčešće novinari u saradnji sa verskom/ređe verskim zajednicama rade emisije ("Bukvar pravoslavlja", "Sosloviye") ili medij prepušta sveštenicima da uređuju emisije (verska emisija na mađarskom i rusinskom jeziku RNS).

Gotovo da nema verski obrazovanih novinara koji bi kvalifikovano pratili ovu oblast u laičkim medijima, niti postoje medijski obrazovani verski službenici koji bi kvalifikovano uređivali i pisali za verske medije. Stoga u laičkim medijima ima bezbroj materijalnih grešaka u izveštajima o radu verskih zajednica i uopšte o religijskoj problematici, a u verskim medijima ima mnogo "zanatskih" neprofesionalnosti.

Kako bi se unapredila medijska praksa 2005. Novosadska novinarska škola je u okviru svoje edicije "Medijske reference" štampala Praktikum novinarstva: crkve, verske zajednice, mediji i demokratija koji sadrži osnovne informacije o učenju tradicionalnih crkava i verskih zajednica, načinu njihovog funkcionisanja, oslovljavanja verskih službenika, praznicima itsl. Osim toga Praktikum sadrži i analizu njeb-sajtova na kojima se mogu naći informacije o crkvama i verskim zajednicama koje deluju na teritoriji S-H-B područja ili kako ga sve češće zovu Dejtonskog regiona. Na kraju su navedena i uputstva kako izveštavati o ovoj problematici u multikonfesionalnim sredinama. Praktikum novinarstva: crkve, verske zajednice, mediji i demokratija je prvenac u ovoj oblasti u celoj Jugoistočnoj Evropi te stoga smatramo da je vredan pažnje medijskog auditorijuma.

Zaključak

Smatramo da će odnos države i crkve u narednom periodu između ostalog biti obeležen i borbom za elektronske medije. To potvrđuju i podaci da je na primer RKC osnovala udruženje DŽUKAT - udruženje katolika koji rade u katoličkoj štampi i elektronskim medijima, kao i Udruženje Marija - udruženje za radiodifuziju. RKC ima svoju agenciju, a mnoge verske zajednice sajtove (npr. njnjj spc.org.džu) jedan od prvih je napravila kod nas Zrenjaninska biskupija. Ono što je nedovoljno prisutno u SCG su radio i TV za šta će se sigurno veoma oštro i jasno zalagati na svim nivoima. Imajući u vidu da je za sada veronauka imala lošiji odziv nego što su to crkve očekivale, radio televizija ostaje kao sredstvo najmoćnijeg širenja informacija, koje je, kako je navedeno, još nedovoljno iskorišćen potencijal kao što su i novi mediji koji su posebno atraktivni mladim korisnicima računarskog/internet komuniciranja.

Literatura

VALIĆ NEDELJKOVIĆ, D., (1998), Informativne mreže i srpsko pitanje, Rasizam i ksenofobija, zbornik radova, B. Jakšić, ur., Forum za etničke odnose, Beograd, 315-327.

VALIĆ NEDELJKOVIĆ, D., Radijski intervju, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1998.

VALIĆ NEDELJKOVIĆ, D., Prilog diskusiji o pisanju velikog slova, u: Osnovni principi prevođenja religijske terminologije zbornik radova sa savetovanja održanog 19. jun 1995. Pokrajinski sekretarijat za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, upravu i propise, Republika Srbija, AP Vojvodine Novi Sad, str. 47-51, 1996a.

VALIĆ NEDELJKOVIĆ, D., Ka jeziku mira i tolerancije, u: Ka jeziku mira, ur. B. Jakšić, Beograd, str. 205-220, 1996c.

VALIĆ NEDELJKOVIĆ, D., ed. Zbornik radova: Crkve, verske zajednice, mediji i demokratija, Medijske reference, NNS, Novi Sad, 2004.

VALIĆ NEDELJKOVIĆ, D., ed. Praktikum novinarstva, Crkve, verske zajednice, mediji i demokratija, Medijske reference, NNS, Novi Sad, 2005.

SAVIĆ, S., Ka jeziku mira i tolerancije u religijskom diskursu, u: Ka jeziku mira, priredio Jakšić, B., Beograd, str. 221-244, 1996.

SAVIĆ, S. i VOJNOVIĆ T., Nek' božija riječ dođe u naš život: diskursne osobine propovedi, Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku, 75/21, Novi Sad, str.133-159, 1992.

RADIĆ, R., Crkva i "srpsko pitanje": Srpska pravoslavna crkva u poratnim i ratnim godinama (1980-1995), Republika, br. 121-122, godina VII, Beograd, str. I-XXIV, 1995.

PETKOVIĆ, S., Rečnik crkvenoslovenskoga jezika, Sremski Karlovci, 1935.

*Ljubiša Rajić,
Filološki fakultet, Beograd*

CRKVA, OBRAZOVANJE I FUNDAMENTALISTIČKI POKRETI

U savremenom društvu postoje samo dve obaveze koje obuhvataju sve građane: pelcovanje protiv određenih bolesti i osnovna škola. Pelcovanje treba da obezbedi fizičko zdravlje građana, a osnovna škola decu uključi u zajednicu time što će im preneti određena osnovna znanja i određene osnovne vrednosti. U tom svetlu treba posmatrati ceo kompleks odnosa između crkve, društva i države.

Crkva i ljudska zajednica

Ljudi su verovali, veruju i verovaće nezavisno od društvenoga sistema u kome žive; potreba za verom i verovanjem u neku silu, boga, izvan i iznad pojedinca, a koja odlučuje o njegovom ili njenom životu, prouzrokovana je i spoljnim i unutarnjim činiocima. I dokle god postoji ta potreba za verom, postojaće i težnja da se ona institucionalizuje, da ima svoje svete spise i njihove tumače, najkraće rečeno, da ima svoje organizovane posrednike između vernika i boga ili bogova (mada se vernik bogu ili bogovima može obraćati i neposredno). Institucije verskih zajednica, pa tako i hrišćanske crkve, preživele su sve smene društveno-ekonomskih formacija upravo zbog te ljudske potrebe za verom i sposobnosti jednog dela vernika da na sebe preuzmu i, u krajnoj liniji, monopolizuju ulogu posrednika.

Sama hrišćanska crkva je pak nastala kao pokret i pobuna potlačenih i siromašnih, i u Svetom pismu se mogu naći jasne potvrde takvog nastanka i prvobitnog razvoja. Nije teško napraviti "Božju malu crvenu knjižicu". Ali u izboru između Mamona i Boga, hrišćanska crkva je zauzela suprotan stav kada je postala državna crkva; ona je izabrala da bude crkva bogatih i privilegovanih, sa crkvenim velikodostojnicima kao delom više klase i aktivnim učesnikom u tlačenju siromašnih. U Svetom pismu ima potvrda i za takav stav. A kada bi se neko doslovno držao nekih drugih stavova iz Svetog pisma, kršio bi krivični zakon bilo koje civilizovane zemlje. Zato se lako može napraviti i "Mala smeđa knjižica Svetog Pisma".

Kao i druge hrišćanske crkve, Srpska pravoslavna crkva je od trenutka stvaranje srpske država izabrala ovaj drugi stav i dosledno je kao institu-

cija bila na strani vlastodržaca. Kada se u prednacrta Zakona o veri ističe njena posebna državotvorna i kulturna uloga, onda je to tvrdnja koja se smatra aksiomom, a u SPC, krugovima oko nje i Ministarstvu vera čak se i nagoveštaj razgovora o istinitosti toga aksioma smatra napadom na crkvu. Međutim, SPC je od stvaranja srpske države nakon ustanaka imala upravo suprotno ulogu; ona je sistematski kočila prosvetljenje naroda, i ona je jačala vlast, ne državu. To što su mnogi sveštenici kao pojedinci bili na strani naroda, ne menja njen suštinski antinarodni i antiprosvetiteljski stav, koji se najbolje vidi u osporavanju Vuka Karadžića i Dositeja Obradovića.

Samo se u tom svetlu može govoriti o odnosu između crkve i države.

Crkva i država

Prirodna uloga sveštenstva, kako god ono bilo organizovano, jeste upravo da bude taj posrednik. Ukoliko je crkva odvojena od države, a to je pojava koja se javlja sa kapitalizmom i nastankom građanskog društva, crkva rado na sebe preuzima ulogu da bude i posrednik između vernika i države, pokušavajući da vernicima kao pojedincima, a još više sebi kao instituciji, obezbedi ravnopravan i zakonom zaštićen položaj, a - ako je moguće - i određene privilegije. I tu se završava njena prirodna uloga u jednom savremenom društvu.

Međutim, crkva se kao institucija isto tako prirodno bori protiv stroge sekularizacije društva, jer time gubi svoje pozicije. Crkva je tokom istorije preživela i zbog svoje političke uloge. Nisu mi poznata iole organizovana društva, dakle, društvene zajednice koje imaju neki oblik države, u kojima politička vlast - glavar, kralj, predsednik - nisu pokušali da crkvu potčine državi i njenim potrebama, a sekularizovane države su pokušavale da delimice ignorišu crkvu (crkve) a delimice verski potencijal okrenu ka partiji ili vođi, i verske simbole i rituale preurede i prilagode svojim potrebama. Međutim, nisu mi poznate ni iole veće verske zajednice čiji velikodostojnici nisu pokušali ili bar imali želju da državu potčine sebi, i kada crkvi porastu političke ambicije, a to se trenutno događa sa Srpskom pravoslavnom crkvom, Katoličkom crkvom u Hrvatskoj i Islamskom verskom zajednicom u Bosni, ona počinje da se bavi time da bude posrednik između građanina i države.

Ja ću se na dalje baviti samo SPC kao najvećom verskom zajednicom u Srbiji, tim pre što su njena nastojanja da osvoji položaj državne crkve veoma uočljiva. Iako je Republika Srbija ustavom definisana kao sekularna država, SPC je u tome daleko dospela. Ministarstvo vera se ponaša kao ministarstvo za promociju SPC i njen povlašćen položaj u

državi; sveštenici su uveliko ušli u vojsku i policiju, čak i komisije za prigovor savesti ; SPC ima veliki značaj na Sajmu knjiga sa čak posebnom Ulicom Nikolaja Velimirovića uz potpuno prećutkivanje njegovih duboko antimodernih i rasističkih stavova; obilato dobija sredstva iz lokalnih zajednica i neoporezovana sredstva privatnih donatora ; preko uvođenja veronauke ušla je u obrazovni sistem; prožima sve veći broj medija; njeni predstavnici su ušli u veliki broj važnih institucija (Radiodifuzni savet, Prosvetni savet i drugi državni i paradržavni organi); stranački direktori javnih preduzeća i ambasadori koriste priliku da pozovu sveštenike da osveštaju zgrade preduzeća i ambasada, niz javnih institucija sekularne države ima svoju slavu, klerikalizam suštinski prožima pojedine stranke (DSS), crkva podržava pojedine stranke (NS), i dobija podršku od niza stranaka (SPO, DS, DHSS...), nedvosmisleno napada pojedine stranke (GSS, LSV, manjinske stranke), i, konačno, definiše sebe kao nacionalnu instituciju, a to je samo korak od državne crkve.

To jasno pokazuje da je krajnji cilj kome teži pretvaranje Srbije u crkvenu državu u kojoj je crkva nadređena državi. Dokaza ima dovoljno: pri Ministarstvu prosvete postoji, kako se priča, službeni sveštenik SPC; ona određuje dane kada će biti berba grožđa i kada se ne sme održavati kobasicijada; krajnje bezobzirno zahteva zabranu pobačaja, a u medicinskim slučajevima da u komisijama za odobravanje pobačaja budu i sveštenici; ističe da ne postoje moral, etika i politika van hrišćanskog poimanja; jedan broj njenih velikodostojnika se redovno oglašava negativnim ocenama parlamentarne demokratije, trpeljivosti, republikanskog uređenja, ljudskih prava, jednakosti, to jest svih glavnih tekovina građanskog društva; redovno propagiraju ekstremno desničarska i klerikalna rešenja političkih problema; javno iskazuju svoj izraziti militarizam i patrijarhalizam ; ima svoju Svetosavsku stranku koju vodi Žarko Gavrilović; ne dozvoljava Ministarstvu prosvete da objavi podatak o tome koliko je učenika izabralo veronauku kao izborni predmet i ne dozvoljava evaluaciju tog predmeta i tako dalje. Vrhunac su prednacrt Zakona o veri koji u potpunosti klerikalizuje državu i stavlja SPC iznad države i prava, čak koristeći crkvenu umesto građanske pravne terminologije, te odlazak Borisa Tadić u posetu Rusiji na čelu crkveno-državne delegacije zajedno sa patrijarhom Pavlom, posle preimenovane u državno-crkvenu delegaciju, jedne sekularne i multikonfesionalne države u kojoj jedna trećina stanovništva nisu Srbi, a među Srbima su mnogi ateisti ili agnostici .

U shvatanju da je Srbija nacionalna država srpskog naroda, a ne država građana Srbije, sasvim je prirodno da se, uz traženje privilegovanog položaja za Srbe u njoj, traži i privilegovan položaj za SPC. Taj razvoj je počeo u drugoj polovini osamdesetih godina, ubrzavao se osamdesetih i dosegao vrhunac u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj

Krajini, koju su pretvorene i izrazito klerikalne, pravoslavne države, a onda počeo da se kreće ka vrhuncu razvoja u samoj republici Srbiji nakon oktobarskih promena. U tom svetlu valja posmatrati odnos između crkve i obrazovanja.

Crkva i društvo

U tom kontekstu je opravdano postaviti pitanje da li se naše savremeno društvo sreće sa uvećanom religioznošću, pa su takva nastojanja SPC prirodna posledica povećane religioznosti, ili je pak uvećana i ojačana pozicija crkve prirodna posledica povećane religioznosti. Odgovor je i jedno i drugo, ali je u suštini pre svega reč o svesno izazvanoj klerikalizaciji društva.

Merenje religioznosti jedne ljudske zajednice nije lako, jer je reč o nizu činilaca i, što je veoma bitno, ličnih osećanja koja se teško mogu meriti. U Srbiji imamo tri osnovne vrste religioznosti.

Prvu grupu čine stvarni vernici vrlo različitih stavova, od isključivih do trpeljivih. Njihov broj je porastao zahvaljujući krizi i ratu, ali još više zahvaljujući promeni demografske strukture. Srbija ima po najnovijem popisu stanovništva oko sto hiljada stanovnika manje nego 1991, a primila je između sedam i osam stotine hiljada izbeglica. Iz zemlje se uglavnom iselilo mlade i obrazovano gradsko stanovništvo, koje je u proseku manje religiozno, više trpeljivo i modernije, a u gradove se slilo starije i neobrazovano seosko stanovništvo (posebno izbeglice iz seoskih i planinskih područja), koje je u proseku znatno religioznije, manje trpeljivo i antimoderno.

Drugu grupu čini pomodna religioznost, ona koja se u velikoj meri sreće kod mlađih, koji najčešće i ne znaju tačno u šta veruju i koji su veru uglavnom zamenili verskim simbolima (krstovima, krštenjem i sličnim simbolima). Oni su kolebljivi u svojoj veri, ali mogu na mahove - posebno u marginalnim grupama (skinheads, navijači) - pokazivati izuzetnu netrpeljivost.

Treću grupu čini oportuna religioznost, i ona dominira u političkim krugovima (političkim strankama), krugovima izvršne vlasti (pre svega vojska i policija) i delu civilnog društva (delu sindikata, nekim nevladinim organizacijama). Cilj te religioznosti je sticanje političkih poena.

Ako pogledamo samo neke političke stranke, izraziti klerikalizam nalazimo pre svega u DSS-u, u DS-u je najistaknutiji oportuni populizam kome očijukanje sa SPC služi za sticanje stranačkih poena, u SRS imamo jednu prigušenu varijantu klerikalizma i monarhizma, u SPS-u je vera bila sredstvo nacionalističke manipulacije, SPO ima jaku mešavinu patrijarhalnosti i oportunizma, a u GSS-u je preovladao lični interes pojedinih vodećih ljudi, pa se zato nisu oduprli klerikalizaciji iako im je sekularna država deo stranačkog programa.

Zbog toga se može reći da je religioznost više indukovana odozgo nego što je ušla u društveni i politički život odozdo. Zato je onaj stvarno duboko religiozni i klerikalni, antimoderni deo stanovništva u jednom trenutku i našao svoju stranku u DSS-u.

U takvoj atmosferi je SPC krenula da se bori za što više vernika i jačanje svoje pozicije. Međutim, kako je SPC organizaciono i intelektualno nedovoljno sposobna da izdrži konkurenciju modernizacije društva, a istovremeno i po mentalitetu prilično lenja crkva, ona teži da taj svoj cilj ostvari tako što će rešiti svoje finansijske probleme ugrađujući se u državni budžet, ulaskom u obrazovni sistem preneti propovedanje vere na državne organe i tesnom saradnjom sa policijom ukloniti konkurenciju. Ne valja zaboraviti da je SPC pokazala priličnu neumerenost, tačnije rečeno, alavost, u sticanju materijalnih dobara, koja ide dotle da pojedini sveštenici krše čak i propise same crkve načinom naplaćivanja pojedinih crkvenih usluga ili nezakonitim poslovanjem (npr. Filaret), da pojedinci zloupotrebljavaju svoj položaj veroučitelja (npr. Pahomije) ili krše zakonom određenu zabranu širenja verske, rasne i nacionalne mržnje (npr. Atanasije). Naravno, u svakoj sredini ima takvih pojava, ali je u slučaju SPC problem je što ona ne samo da ne osuđuje takve postupka, već te svoje poslenike vrlo tvrdokorno brani i čak traži potpuni imunitete za njih, kako je to predvideo prednacrt zakona o veri. Konačno, dok se u svetu sektama bave sociolozi religije, kod nas se njima, uz zdušnu podršku SPC, bavi policija, a učenicima se o sektama govori kao o kriminalnim organizacijama. Za znatan deo SPC vernici su više sredstvo njenih političkih ambicija nego cilj propovedanja vere. I to je ujedno tragedija iskrenih pravoslavnih vernika; da bi bili i ostali to što jesu, oni će pre ili kasnije morati da se odriču crkve ili je guraju u pravcu internih reformi i vraćanja njenoj izvornoj ulozi.

Crkva i obrazovanje

Svesna da budućnost jedne zajednice sedi u školskoj klupi, SPC je najveći javni trud uložila da uđe u obrazovni sistem i što pre ga potčini sebi.

Kada je reč o univerzitetu, definisanjem Jugoslavije kao sekularne države, sve verske obrazovne institucije su isključene iz formalnog obrazovnog sistema. Tako je 1952. godine Bogoslovski fakultet isključen iz sastava Univerziteta u Beogradu. Istovremeno je i veronauka isključena iz nastave u državnim školama. Veronauka je nanovo uvedena 2002. godine ličnom odlukom Zorana Đinđića mimo svih stručnih merila i bez izmene zakona i ustava, po mom dubokom ubeđenju iz njegove pogrešne procene da će to DS-u doneti glasove vernika i podršku SPC. Vraćanje Bogoslovskog fakulteta u sastav Univerziteta u Beogradu je bio samo prirodan produžetak takvog stava, pa je vlada Zorana Živkovića 2004, sa potpisom Žarka Koraća, poništila rešenje iz 1952, a vlada

Vojislava Koštunice, sa potpisom Miroljuba Labusa, iste godine naložila bezuslovno vraćanje Bogoslovskog fakulteta u sastav Univerziteta u Beogradu.

Obe vlade su postupile, po mome shvatanju, protivno ustavu i Zakonu o univerzitetu. To je bila politička odluka DOS-ove vlade kojom se želela kupiti podrška SPC, vlada Vojislava Koštunice je u tome videla jačanje svoje pozicije, a klerikalni, antihaški i antireformski lobi na čelu sa Kostom Cavoškim video je u tome dobrodošlu mogućnost za demodernizaciju univerziteta i jačanje otpora reformama. Osim toga, ni Univerzitet u Beogradu nije ono što je bio 1952. godine, a to nije ni Bogoslovski fakultet koliko god se od tada do danas malo promenio.

Nastavno-naučno veće i Savet Univerziteta u Beogradu su uglavnom ćutke prešli preko tog postupka, a univerzitet kao institucija je ostao dosledno oportunistički raspoložen i nije pokazao skoro nijedan znak otpora takvom nametanju političke volje i kršenju Statuta Univerziteta u Beogradu. Dovoljno je pomenuti da su svi naučni instituti, koji su isključeni iz njegovog sastava po Zakonu o univerzitetu iz 1998. godine, morali pojedinačno da zatraže vraćanje u njegov sastav i prođu punu proceduru prijema. Na isti način se ponašala i akademska zajednica, koja je, sem retkih glasova, pokazala zavidnu dozu ravnodušnosti i oportunizma ili čak pozdravila taj povratak.

Na univerzitetu nije postavljeno čak ni pitanje maksimalnog roka u kome Bogoslovski fakultet mora uskladiti svoj statut sa Zakonom o univerzitetu i Statutom Univerziteta u Beogradu.

Statut Bogoslovskog fakulteta je u direktnoj suprotnosti sa zakonom jer propisuje da pravo direktnog upisa na prvu godinu studiranja na Bogoslovskom fakultetu imaju lica pravoslavne vere, koja su završila pravoslavnu bogosloviju sa ispitom zrelosti, bez obzira na narodnost i državljanstvo, a po odobrenju nadležnog episkopa, da se lica koja su lišena sveštenog ili sveštenomonaškog čina i koja su krivično kažnjavana ne mogu upisati na Bogoslovski fakultet, te da student može izgubiti pravo na dalje studiranje ukoliko otpadne od pravoslavne vere, izvrši takav moralni ili krivični prestup koji je nespojiv sa etičkim načelima Pravoslavne crkve ili mu nadležni arhijerej uskrati blagoslov za studiranje. Načela nastave su takva da je dopuštena nastava o bilo kom predmetu isključivo sa polazišta shvatanja SPC, a ne sa naučnih polazišta. Nadležnost i nadređenost u izboru nastavnika pripadaju SPC, dakle instituciji van sastava univerziteta. Konačno, Bogoslovski fakultet ostaje u nadležnosti SPC, a to znači da je izuzet iz nadležnosti univerziteta kome pripada i Ministarstva prosvete.

U atmosferi krize, rata, demodernizacije i repatrijarhalizacije celog društva nastali su u okvirima univerziteta i pravoslavni fundamentalistički omladinski pokreti.

Studentski protesti i fundamentalistički omladinski pokreti

Da bi se razumeo karakter fundamentalističkih pravoslavnih omladinskih pokreta potrebno je razumeti složeni karakter pojedinih omladinskih i studentskih pobuna unutar kojih su oni izrasli. Tu se može povući jasna granica između studentskog protesta 1968. godine i dva ključna protesta tokom 1990-ih .

Protest 1968. je u celom svetu, pa i kod nas, bio protest leve protiv desnice, potisnute periferije protiv privilegovanog centra i protest odozdo protiv onih gore. Protest 1992. godine, uglavnom u Beogradu, imao je suprotan karakter, to je bio protest desnice protiv leve, centra protiv periferije, protest odozgo protiv onih dole. Zahtevi ta dva protesta su bili suštinski suprotni. Prvi je bio usmeren ka modernizaciji i demokratizaciji, drugi je pak u velikoj meri bio usmeren ka obnovi monarhije, uloge crkve i zamene vlasti koju su definisali kao komunističku vlat koja bi bila podjednako autoritarna, samo sa suprotnim predznakom. Prelivanje učesnika između studentskog protesta i Vidovdanskog sabora jasno su pokazivala da se jedan broj učesnika nikako ne može opredeliti, ali je već tada bilo jasno da se politički dele na pretežno konzervativna i proratna raspoloženja uglavnom kod studenata iz unutrašnjosti sa središtem u Studentskom gradu i antinacionalističkih i antiratnih studenata iz većih gradskih sredina. U protestu 1996-97. godine osnovna odlika je bila borba protiv Miloševićeve lične vlasti i lopovluka, ali je u svim drugim aspektima taj protest bio znatno složeniji od protesta 1992. godine. Tu složenost je zloupotrebila SPC i, uz podršku nacionalističkog dela Inicijativnog odbora, u velikoj meri stavila svoj pečat na manifestacione oblike protesta. Na primer, Cedomir Jovanović je bio izrazito protiv toga da se pre polaska u šetnju peva *Gaudeamus igitur*, što bi studente identifikovalo sa njihovim kolegama u Zapadnoj Evropi, i prihvaćena je himna Svetom Savi uz pozdrav *Pomoz Bog*.

Tokom tih protesta, klerikalni deo studentske mase je jačao dolaskom studenata izbeglica, a moderni deo je slabio jakim iseljavanjem, posebno tokom 1993-94 i 1998-2000. Ipak, klerikalizacija nije bila dovoljno jaka za njene najtvrdje zastupnike, i u toj atmosferi nastaju fundamentalistički pokreti.

Fundamentalistički pravoslavni omladinski pokreti

Osnovna faktografska istorija fundamentalističkog organizovanja je uglavnom ova.

Sve je počelo na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, na kome se sredinom devedesetih grupica desničarskih studenata okupila i počela da deluje tribinama i časopisom, ali je to relativno brzo zamrlo.

U Beogradu je 1993. godine osnovan, a 1997. ozbiljno aktiviran Otačastveni pokret Obraz kao reakcija na Studentski pokret. Njihov sajt je osvanuo na adresi cjb (Centar za javnu bezbednost), i među prvim prilogima je bio jedan, kasnije skinuti tekst Vojislava Koštunice. Dva glavna programska teksta su bili krajnje reakcionarni i fašistički "Proglas srpskim neprijateljima", isto tako kasnije povučen iz oportunističkih razloga, i intervju sa sada pokojnim vođom Nebojšom Krstićem "Udri vraga, ne ostav' mu traga".

U slično vreme je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, pod pokroviteljstvom Radoša Ljušića, osnovan pokret Sveti Justin Filozof, koji okuplja nacionalističko krilo studenata istorije i filozofije.

Na Filološkom fakultetu u Beogradu, 27.1.1999. za vreme dekana Radmila Marojevića (nekada sekretara Saveza komunista na tom fakultetu, a zatim komesarskog dekana u ime Srpske radikalne stranke), osnovan je Srpski sabor Dveri, grupa koja je okupila uglavnom studente srbistike, sa jezgrom u delu rukovodstva studentskog protesta 1996-97, posebno onih koji su, sudeći po nekim podacima, saradivali sa Službom bezbednosti. Oni su prvo pokrenuli časopis čije je štampanje plaćao Filološki fakultet mimo bilo kakvog razmatranja na Nastavno-naučnom veću, a zatim su osnovali udruženje. Njihova delatnost se nastavila uz punu podršku julovskog dekana Radeta Božovića i nakon petooktobarskih promena (on je ostao dekan zahvaljujući podršci koju je dobio od nastavnika članova i simpatizera DSS-a), i prestala je tek izborom novog dekana.

Uz ove organizacije ide i čitav splet drugih organizacija koje često imaju ponešto omladine, npr. Sprski narodni pokret "Svetozar Miletić". Takvih organizacija ima nekoliko desetina u zemlji i inostranstvu, ali njihovi sajtovi ne pokazuju neku posebnu eksternu aktivnost.

Uzroci njihove pojave su višestruki. Delimice je reč o prirodnoj reakciji desnice, hijerarhijskih institucija i frustriranih nižih srednjih slojeva pred izazovima demokratizacije i modernizacije društva, delimice je to reakcija Miloševićevog režima na mogućnost gubljenja vlasti, delimice rezultat priliva izbeglica, a delimice odjek krize, rata i nacionalizma tokom devedesetih.

Njihova ideologija se zasniva na nacionalističkim, šovinističkim, fašističkim i nacističkim idejama, ali se, u suštini, može svesti na dva teoretičara srpske ekstremne desnice, koji često čine jedinu ideološku okosnicu tih pokreta: spise Dimitrija Ljotića i Nikolaja Velimirovića. Osnovne odlike su patrijarhalnost i antimodernizam u svakom pogledu, osećaj ugroženosti, zbrkana i protivrečna ideologija sa organskim shvatanjem nacije, protivrečnim shvatanjem privrede, odbranom ćirilice, podrškom optuženima i osuđenima za ratne zločine, proizvodnjom mitova i sličnim standardnim elementima srpske desnice. Njihovo utopijsko društvo se, za razliku od drugih, ne nalazi u nekoj neodređenoj budućnosti, već u prošlosti, u feudalnom društvu u vremenu pred bitku na Kosovu, čemu je glavni doprinos dao istoričar Vasilije Krestić jednim tekstom objavljenim u Književnim novinama sredinom devedesetih, u

kome iznosi da je normalan razvoj Srbije ometen time što je osmanskim osvajanjima prekinut feudalni razvoj Srbije, i da bi za Srbiju najbolje bilo da se taj razvoj nastavi.

U tom pogledu su fundamentalistički pravoslavni omladinski pokreti u Srbiji veoma slični talibanskom pokretu u Avganistanu, koji svoju utopiju vidi u Arabiji u Muhamedovom dobu. Na talibanski pokret podseća i njihova krajnje pojednostavljena slika sveta, koju prihvataju kao aksiom o kome se ne može raspravljati, jer on odražava prirodno stanje stvari u privredi, moralu, etici i svim drugim oblastima života, pa se zbog toga ne mora ni obrazlagati, te njihovo propagiranje nasilja nad neistomišljenicima. Ali, isto tako nalik na talibane, prihvataju modernu tehnologiju koja im može poslužiti u širenju njihovih ideja.

Osim pripadnika skinheadsa koji im se rado pridružuju kada nekoga treba pretući, kopiraju jezgri deo neofašističkih i neonacističkih organizacija u pristojnom izgledu, i u tome se malo ili nimalo ne razlikuju od svojih parnjaka u okolnim državama, drugim državama Evropi i u svetu. Ako bismo pokušali da im odredimo nekog modernijeg ideološkog parnjaka u svetu od talibana, onda bi to bilo desno krilo Republikanske stranke u SAD i pokret Nenj Christian Right.

U nekim stvarima su čak i u pravu, recimo u želji da kritikuju negativne strane globalizacije, ali čineći to sa ekstremnih desnih pozicija, jednu lošu pojavu žele da zamene još gorom, da društvu, u izboru između dve loše alternative, nametnu kao jedini izbor onu goru, ostavljajući ga otvorenim za još žešće udare globalizacije.

Njihove organizacije su tvrdo hijerarhijske i patrijarhalne, nneki način čine kopije stare seoske zadruge, a društvo koje projektuju, čini kopiju plemenske organizacije, a suštinski kopiraju organizaciju fašističkih pokreta. Tvrde da imaju oko 30.000 članova, ali je ta brojka veoma preterana, i verovatno nemaju više od jedne desetine tog broja.

Njihovo delovanje je javno, s time da Obraz deluje van univerziteta, a Dveri na univerzitetu. Uglavnom koriste tribine i sajtove, objavljuju sopstvene pisane proizvode i rado daju intervju, koji se uglavnom svode na napade na ljude suprotnih shvatanja.

U svemu tome, pa i podršci ratnoj politici i licima osumnjičenim ili već okrivljenim za ratne zločine, imaju zdušnu podršku SPC i klerikalnih stranaka. Na žalost, i indirektnu podršku akademske zajednice njenim oportunističkim zatvaranjem očiju pred tom pojavom, a još više otvaranjem vrata takvoj vrsti delovanja, od Pravnog fakulteta u Novom Sadu, preko Filozofskog i Filološkog do Mašinskog fakulteta u Beogradu, pri čemu na ovom poslednjem redovno drže tribine uz pozdravnu reč dekana, iako je Zakonom o univerzitetu političko, versko i stranačko organizovanja zabranjeno na univerzitetu. Međutim, problem se ne iscrpljuje time, jer zakon manje-više nepotrebno brani takvo organizovanje, ali ne brani takvo delovanje u nastavi, pa se nastava pojedinih kolega, na primer Koste Čavoškog na Pravnom fakultetu, često pretvara u propagandne skupove.

Njihovo delovanje ima i jaku podršku ne malog broja ljudi sa univerziteta, ponekad veoma uticajnih u njegovim organima, ali na svu sreću, kada je reč o većini njih, ipak prilično marginalnim likovima u nauci.

Konačno, postoji i shvatanje da SPC ne stoji svojom podrškom iza svih tih grupa, već da Dveri kao umereniju struju podržava umereniji Atanasije, a Obraz kao radikalniju struju ekstremni penzionisani sveštenik Žarko Gavrilović. To bi, po mom shvatanju, bila razlika samo na razini usmene podrške pogromu neistomišljenika (Atanasije) i faktičke podrške tom istom pogromu (Gavrilović).

Zaključak

Ovi pokreti su nužan proizvod društvenog razvoja, i nijedno evropsko društvo nije oslobođeno tih pojava, njih ima na desetine širom Evrope i van nje. Oni su negde jači, negde slabiji, ali svugde su izraz pokušaja da se zaustavi proces modernizacije i demokratizacije društva. Kod nas se javljaju u trenutku kada su ta dva procesa najugroženija zbog promena u svetskim prilikama, okruženju zemlje, privredi, demografskom razvoju i praktično svim drugim segmentima društva. Njih bi društveni razvoj na kraju sveo na zaista marginalne pojave, ali danas ne vidim da u Srbiji postoji politička volja da se bar prikoči klerikalizacija društva, a ni da se ovim pokretima suprotstave jake političke stranke. Naprotiv, čini mi se da se masovno izbegava čak i govor o tome. I to je krajnje neodgovorno pred budućnošću ove zemlje i njenih građana, jer tako su kao marginalne grupe nekada počeli i fašizam i nacizam.

Literatura

Đorđević, Dragoljub B. & Dragan Todorović, 1999: Mladi, religija, veronauka. Beograd ; Niš: Agena ; KSS.

Glišić, Marina, 2004: Nacionalistički elementi u ideologiji fundamentalno-pravoslavnih omladinskih pokreta. Beograd. (Neobjavljen diplomski rad iz sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu)

Kuburić, Zorica: Vera I sloboda. Verske zajednice u Jugoslaviji. Niš: Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religije, 1999.

Popović, Radomir V. & Rastko Jevtović: Pustite ih, ne branite im : zbornik radova o veronauci. Beograd: Hrišćanska misao, 2001.

Rajić, Ljubiša, 2003. Fundamentalizam - cilj ili sredstvo? U: Religijski dijalog : drama razumevanja. Beograd: Centar za istraživanje religije Beogradske otvorene škole, str. 33-58.

Rajić, Ljubiša, 2004. Preduslovi rasprave o identitetu. U: Identitet kao osnova tranzicije. Beograd: Evropski pokret Srbija ; Friedrich Ebert Stiftung.

Zakon o slobodi vere, crkvama, verskim zajednicama i verskim udruženjima : prednacrta.

Želimir Popov
Filozofski fakultet, Beograd

VERONAUKA

Verska nastava uvedena je kao nastavni predmet u osnovne i srednje škole Srbije Uredbom Vlade RS od školske 2001/02.godine. Za jedan deo javnosti ovo je bilo ispravljanje pedesetogodišnje nepravde nanete crkvi i verskim zajednicama, a za druge grubo mešanje crkve u poslove države. Iako je odluka o uvođenju bila saopštena javnosti mesec dana pre pojave uredbe, ona je nadležnom ministarstvu, Ministarstvu prosvete i sporta, ostavljala samo mesec dana za pripremu svega onoga što je potrebno da se nov predmet uvede u škole, a elementarna priprema podrazumeva pre svega izradu programa i određivanje kadra (veroučitelja) koji će ovaj predmet predavati. I pored uloženi napora, sa otpočinjanjem nastave veronauke i alternativnog predmeta kasnilo se nešto više od mesec dana od početka školske godine.

Ono što stručnoj javnosti možda nije poznato jeste činjenica da u školskim planovima gotovo svih državnih škola Evrope, postoji predmet sa istim imenom - religijsko vaspitanje. Međutim, to ne znači da su i sadržaji koji se u tom predmetu izučavaju isti. Ako se držimo razlike koja se pravi između verske nastave (katehizis, podučavanje - učenje doktrine date konfesije sa namerom da se ista prihvati) i religijskog vaspitanja (nastava o religijama, izučavanje različitih religija, religijskih sistema s ciljem njihovog upoznavanja) onda se analizom konkretnih programa (sadržaja) predmeta jedinstvenog imena - religijsko vaspitanje, otkrivaju različiti pristupi u njegovom koncipiranju. Tako, ovaj predmet može imati konfesionalni (katehizis, veronauka) i nekonfesionalni karakter (izučavanje različitih religija). U različitim zemljama ova dva pristupa zastupljena su u čistom ili kombinovanom vidu. Negde je to konfesionalni pristup, negde nekonfesionalni a negde su kombinovana oba - najčešće tako da se u nižim razredima primenjuje konfesionalni (katehizis) a u višim nekonfesionalni pristup. Svaka zemlja reguliše status religijske nastave u skladu sa svojim državnim, društvenim političkim uređenjem kao i u skladu sa svojom tradicijom i kulturom. Međutim kao što u zemljama u tranziciji (Centralna i Istočna Evropa) postoji trend oživljavanja religije i religijskog vaspitanja konfesionalnog sadržaja tako se u ostalim zemljama (bar u poslednje dve decenije) uočava kretanje ka izvesnoj "sekularizaciji", povećanom etničkom i kulturnom pluralizmu što pojačava interese i napore školskih vlasti u pravcu koncipiranja religijske nastave kao nekonfesionalnog predmeta. U ovom momentu kada se gotovo svi školski sistemi evropskih zemalja nalaze u ozbiljnom transformisanju, rešenja koja se nude su različita.

Uredbom se uređuje organizovanje i ostvarivanje verske nastave za tradicionalne crkve i verske zajednice u Srbiji: Srpsku pravoslavnu crkvu, Islamsku zajednicu, Katoličku crkvu, Slovačku evangelističku crkvu a.v., Jevrejsku zajednicu, Reformatorsku hrišćansku crkvu i Evangelističku hrišćansku crkvu a.v. Za sve njih predmet je istog imena - verska nastava. Roditelj, odnosno staratelj može odlučiti da učenik osnovne škole pohađa versku nastavu ili alternativni predmet dok učenik srednje škole tu odluku donosi sam.

Za organizovanje i ostvarivanje nastave iz svih školskih predmeta pa onda i verske nastave, nadležno je Ministarstvo prosvete i sporta. Međutim ovom uredbom neki poslovi su zajednički i raspoređeni su i na verske zajednice i na Ministarstvo vera. Tako, nastavni program verske nastave sporazumno donose ministar prosvete i sporta i ministar vera, na usaglašeni predlog tradicionalnih crkava i verskih zajednica. Udžbenike i druga nastavna sredstva za versku nastavu odobrava ministar prosvete i sporta na usaglašen predlog tradicionalnih crkava i verskih zajednica dok se uspeh učenika ocenjuje opisnom ocenom. Kriterijume i način ocenjivanja učenika koji pohađa versku nastavu utvrđuje ministar prosvete i sporta, na zajednički predlog Ministra vera i tradicionalnih crkava i verskih zajednica. Međutim, nadzor nad ostvarivanjem nastavnog plana i programa verske nastave vrši isključivo Ministarstvo prosvete i sporta.

Ono što je možda manje poznato javnosti jeste čl. 14 uredbe u kome se kaže da organizovanje i ostvarivanje verske nastave prati Komisija sastavljena od po jednog predstavnika tradicionalnih crkava i verskih zajednica i po tri predstavnika Ministarstva prosvete i sporta i Ministarstva vera. Kao član te komisije (najpre u svojstvu pomoćnika a potom zamjenika ministra prosvete i sporta) reći ću nešto o pitanjima i problemima sa kojima se ta komisija u svom radu susretala, jer neka od tih pitanja ni posle četiri godine od uvođenja ovih predmeta u školski plan ostaju otvorena .

Već na prvim sastancima Komisije, verske zajednice su izkazale potpuno nezadovoljstvo fakultativnom pozicijom verske nastave. Međutim, fakultativni status verske nastave i građanskog vaspitanja bio je u tom momentu jedino moguće rešenje u postojećim zakonskim okvirima. Ni Zakon o osnovnoj školi ni Zakon o srednjoj školi nisu dozvoljavali povećanje utvrđenog fonda časova odnosno povećanje opterećenja učenika brojem časova. Ako bi ovi predmeti bili definisani kao izborni (ili - ili) došlo bi do kršenja zakona, tj. povećavanja propisanog opterećenja učenika nastavom jer bi učenik morao da se opredeli za jedan od dva ponuđena predmeta . Stoga je u Uredbi primenjeno načelo fakultativnosti - učenik, odnosno roditelj, može da bira između nekoliko mogućnosti - može se opredeliti za versku nastavu, za građansko vaspitanje, može se opredeliti za izbor oba predmeta kao i što može da se ne opredeli ni za jednu od navedenih alnetrnativa. Ovakva norma ničim ne sužava pravo onoga ko želi da se opredeli za učenje verske nastave da

to i učini. Međutim, crkve i verske zajednice nisu je razumele niti tumačile tako. Sastanci Komisije odisali su žučnim polemičkim tonovima koji su razmenjivani između predstavnika Ministarstva prosvete s jedne i predstavnika verskih zajednica i Ministarstva vera s druge strane. Objašnjeno je da postojeći zakonski okviri nameću takvo rešenje i da iza njega ne stoji nikakva namera Ministarstva prosvete da sa povećanjem mogućnosti biranja smanji verovatnoću izbora verske nastave nisu vredela. Crkve i verske zajednice svoj revolt izražavale su i u medijima. Generalno gledano, te prve godine i učenici osnovnih i učenici srednjih škola su se u većem broju opredeljivali za versku nastavu nego za građansko vaspitanje mada razlika nije bila značajna. Ali, veliki broj učenika, posebno u srednjim školama nije se opredeljivao ni za jedan od ovih predmeta. Izmenama i dopunama postojećih zakona o osnovnoj i srednjoj školi do kojih je došlo u sledećoj, 2002.god., tako da su ovi predmeti postali izborni, odnos između broja opredeljivih za ove predmete nije se bitnije menjao.

Programi verske nastave za različite crkve i verske zajednice nisu predstavljali predmet sporenja na sastancima komisije. Ministarstvo prosvete i sporta zahtevalo je da svaki pojedinačni program sadrži i deo koji se odnosi na elementarno upoznavanje sa osnovama učenja drugih religija kao i zahtev da, svojim potpisima, ove programe međusobno "priznaju" sve crkve i verske zajednice. Ovi zahtevi su ispunjeni na obostrano zadovoljstvo i verskih zajednica i Ministarstva prosvete.

Verske zajednice nisu imale nikakve simpatije za građansko vaspitanje kao veronauku alternativni predmet. Čak je izbegavano pominjanje samog naziva predmeta-građansko vaspitanje već se radije koristila formulaciju iz uredbi, "alternativni predmet". Neću da ulazim u mnoge moguće razloge za takav stav ali je jedno sigurno - na mesto alternativnog predmeta, crkve i verske zajednice želele su i predlagale etiku. Mislim da one na tome i dalje istrajavaju. Međutim, koliko mi je poznato, u javnost se nije izašlo sa jasnim odgovorom na pitanje o kojoj je etici reč? Da li o etici kao filozofskoj disciplini ili religijskoj etici. Razlike među njima su suviše krupne da bi sva moguća pitanja koja se pri tome otvaraju smela i mogla da ostanu nejasna. Uostalom, Filozofsko društvo Srbije nije nikada Ministarstvu prosvete uputilo ma kakav zahtev za uvođenje etike kao nastavnog predmeta u osnovne i srednje škole, niti se o tom predlogu verskih zajednica izjašnjavalo. Dakle, pitanje o kojoj je etici reč je i dalje otvoreno.

Jedan od krupnijih problema sa kojim se Komisija srela je bilo pitanje evaluacije programa i same nastave veronauke. Na kraju prve godine uvođenja verske nastave i građanskog vaspitanja, dakle na kraju školske 2000/2001.godine, Ministarstvo prosvete je planiralo da izvrši evaluaciju oba predmeta. Cilj je bio da se utvrdi kakavi su efekti nastave, da li su i u kojoj meri postignuti postavljeni ciljevi, koliko su učenici zadovoljni ovim predmetima, nastavnim materijalima, samom organizacijom

nastave i sl. Dobijeni podaci bili bi korišćeni u svrhe poboljšanja i ispravljanja svih onih rešenja koja su preduzeta u prvoj godini učenja. Projekat je podržan u svim svojim delovima od strane UNESCO-a. i na jednom sastanku predložen verskim zajednicama i Ministarstvu vera. Međutim ovaj predlog je naišao na žestoko osporavanje crkve i verskih zajednica. Nismo imali ni najmanju podršku čak ni od predstavnika Ministarstva vera. Naprotiv, potpuno neupućeni, profesionalno nekompetentni i laici u stvarima obrazovanja, oni su osporavali ne samo potrebu da se izvrši evaluacija verske nastave već i validnost instrumenata koji bi bili primenjeni. Te godine evaluacija građanskog vaspitanja je urađena dok je stručna, pa i šira javnost ostala do današnjih dana uskraćena za niz informacija o efektima, kvalitetima i problemima sa kojima se škole, učenici, roditelji i veroučitelji sreću u efikasnom sprovođenju verske nastave kao školskog predmeta. I ne samo to, crkve i verske zajednice kao i Ministarstvo vera nisu do danas ozbiljno shvatile činjenicu da veroučitelji nisu prošli ni jedan oblik obuke koja bi ih bar u elementarnom vidu pripremila za rad u školi. Inicijativa i obaveza Ministarstva prosvete da stvori uslove i ponudi programe stručnog usavršavanja nastavnika veronauke i na tom polju saraduje sa crkvama i verskim zajednicama nije naišla na plodno tle. Ako se prve školske godine taj ozbiljni prigovor i mogao pravdati kratkoćom vremena da se sveštenici koji, uglavnom, izvode versku nastavu pripreme za rad sa decom u školi, to danas posle četiri godine svakako ne može biti opravdanje.

*Svenka Savić,
Filozofski fakultet, Novi Sad*

ŽENE I CRKVE

Feministička teologija je u osnovi kritička disciplina. Veoma su aktivne teološkinje u mnogim poduhvatima, pa i u akcijama za poštovanje reproduktivnih prava žena (prema zahtevima o ženskim ljudskim pravima), zalažu se za sveštenstvo žena, kao i za pravo na brak onih sveštenika kojima to konfesija ne dozvoljava, a tu je i zalaganje da se odobre brakovi gej parova, zalaganje protiv nasilja (kakvo je pedofilija), ili u porodici (incest). Rad crkava je, čini mi se, tamo pod većom kritičkom lupom i žena u crkvi i izvan nje, jer je civilno društvo jače organizovano.

Znam nekoliko uglednih imena onih koje rade u SAD, u dijaspori, gde su nesaradnička insistiranja sa drugima smanjena, budući da se tamo SPC nalazi u okruženju drugih, većinskih vera i poštovanju različitosti. Na primer, negde je praksa da žene pričešćuju vernike, kao što je u protestantskim crkvama. Da se koristi tzv. inkluzivni jezik, što kod nas nije slučaj. Na primer, svuda da se koriste ženske forme (u propovedanju, zatim u tekstovima: vernici i vernice, muškarci/žene, oni/one) i time učine vidljive u ukupnoj populaciji vernika, što je inače zahtev u javnom govorenju.

Isto koliko i teološkinje u SPC za feminizam - sa negativnim predznakom, feministkinje redovno pozivaju žene iz SPC na svoje sastanke na navedene teme. Da bi došle na sastanak, moraju dobiti blagoslov svog velikodostojnika, što nikada ne dobiju, tačnije i ne traže, jer znaju da neće dobiti, mada je SPC, kao članica Svetskog saveza crkava (SSC), obavezna da u ovoj dekadi (2001-2010), koja je posvećena borbi crkava protiv nasilja, pa onda i nasilja prema ženama u crkvi, otvori raznovrsnu diskusiju o nasilju unutar crkava (na primer, seksualno nasilje, psihološko, zatim mržnja prema drugim veroispovestima...).

S druge strane, one koje su snažne u feminističkom znanju, manje se posvećuju proučavanju hrišćanske dogme i međusobnoj povezanosti prakse i dogme, kako bi razumele kako razmišljaju vernice. A one žene koje su u crkvi misle da su feministkinje bezbožnice, da je razgovor sa njima štetan i nepoverljive su. Feministkinje talasaju, one kritički promišljaju svet, vernice u crkvi slede, one poštuju hijerarhiju i veruju da je ona božje delo. Nije izgrađeno međusobno poverenje između ove dve grupe žena, jer se do sada nisu imale prilike sresti u prijateljskom i poverljivom razgovoru. Nisu usaglašena slušanja jedne drugih da čuju onu drugu i poštuju jedna drugu u svojoj različitosti shvatanja, a ne isključuju, u nastojanju da svet u crkvi učine prilagođenijim onome što su izvorna hrišćanska načela, a to je ljubav.

Ustalile smo praksu održavanja simpozija iz Feminističke teologije kod nas u Ženskim studijama u Novom Sadu. Tu se susreću žene iz raznih

konfesija sa ženama koje se zalažu za rodnu ravnopravnost uopšte pa i u crkvama, od kojih su većina vernice, pripadnice različitih vera i konfesija: hrišćanskih, islamskih, budizma itd. Feminizam i vera se ne isključuju, jer obe strane imaju osnovni cilj ljubavi među ljudima i kao praktičnu potvrdu toga - nenasilje i neisključivanje onih drugih. Ukratko, žene u SPC preslikavaju praksu svojih velikodostojnika koji, uglavnom, nisu za ekumenski dijalog (uočimo glasnost Amfilohija Radovića na tu temu u mnogim situacijama, a najčešće u glasilu "Svetigora" koji uređuje). Nas sve žene povezuje Hristov primer da ne sme biti nasilja u ovom svetu. Biblija se smatra rečju božjom, a u njoj ima dosta primera nasilja prema ženama, a prevod na naš jezik dozvoljava diskriminaciju. Feministkinje se zalažu za promenu prevodilačke prakse, što se kod nas u štampi pogrešno predstavlja kao da žene žele da menjaju Bibliju. Feministička teologija ukazuje da je incest nedopustiv (Stari zavet: Tamara), nudi svoja jezička rešenja za ponovno jezičko uobličavanje Biblije.

Ako pogolimo formulacije u Deklaraciji o ljudskim, posebno ženskim pravima, vidimo da su one identična hrišćanskim zahtevima u deset božjih zapovesti. U tom smislu smo na istom poslu - izgraditi nas same na sliku božju, da budemo sveti i tako delimo ljubav oko sebe. To su načela i u islamu, gde je osnovna zapovest briga za drugog.

Takođe treba da se sastanemo sa drugima. Ne treba da se menjamo, treba da se sastanemo i raz-menjamo naša iskustva u crkvi, i to bez posredništva crkvenih velikodostojnika - kao sestra sestri, jer je to jedna komponenta na kojoj počiva feministička teologija. Uzimanje u obzir ličnog iskustva: "Kad osetim toplinu ruke koja mi je pružena, ja se oslonim na nju i prinesem je mome srcu."

Jedan od razloga za otpor promenama u crkvama u pravcu veće vidljivosti žene dolazi iz štampanih materijala. U knjižici pod nazivom "Feministička teologija", uglavnom se pljuje po toj disciplini sa nerazumevanjem, a onda je na kraju knjige intervju sa prof. dr Dimitrijem Kalezićem pod nazivom "Feministička teologija: unakažena teologija". Ne treba da vam obrazlažem sadržaj. Visoki velikodostojnik i redovni profesor na Teološkom fakultetu, prvi njen čovek doskora, definiše "žensku teologiju" (što, naravno, nije isto što i feministička teologija), kao "teološka literatura i praksa koju pišu i sprovode ženska lica" (uočimo da je imenica lice srednjeg roda). "Isti je slučaj i sa sektorom nauke, umjetnosti i svakog drugog područja čovjekovog rada", nastavlja ugledni teolog. Ovom drugom rečenicom naglašava da je to još jedna stvar svetovnog sveta koji nema veze sa onim što je Isus zvao svojom crkvom. A teološkinje upravo to i hoće da kažu: vratimo se izvornom shvatanju Hristovog nauma i hoćemo sebe da vidimo tu - jer mi smo crkva! Tako je osnovni program jednog krila u feminističkom delovanju unutar crkava - I mi smo crkva.

Radi se o zahtevima žena u crkvi da se promeni praksa crkve u odnosu na žene. Pogledajmo neke, naizgled, beznačajne elemente prakse

svedene na održavanje moći muških u crkvi. Ako pogledamo Uskršnju poslanicu SPC čitamo mišljenje o reformi crkve. SCP govori o osnovnim Hristovim vrednostima na kojima ona počiva. Oni koji govore o reformi crkve traže reformu prakse, koju Hristos nije ni ustalio ni preporučio, niti bi je takvu danas odobrio.

U okviru crkava (ne samo SPC), žene su učene da budu pokorne, podložne, kao Marija, Isusova majka, što, ako su vernice, prenose i u druge sfere ponašanja izvan crkve. Na primer, u jednoj emisiji "Klopka" (Pink) u kojoj su učestvovali predstavnici triju veroispovesti: pravoslavne, katoličke i islamske, nakon završetka emisije, voditeljka prilazi pravoslavnom, ljubi mu ruku, a sa katoličkim i islamskim se i ne rukuje (da zanemarimo što je najveću minutažu dala upravo svom verskom predstavniku). Ljubljene ruke (najčešće uz duboki naklon svešteniku), uz komplikovan sistem oslovljavanja velikodostojnika u SPC, elementi su pokornosti i uvažavanja (za žene još obavezno maramom pokrivena glava, što je Pavle, ne Isus, izrekao u jednoj od njegovih poslanica). Ako pogledamo ona retka uputstva koja su sačinili ljudi u crkvama, a kojima se objašnjavaju izrazi za oslovljavanje osoba u crkvenoj hijerarhiji, vidimo da nema ni jednog za žene, jer žena nema u hijerarhiji, ali ih ima u manastirima. Sve su to mehanizmi kojima se održava moć u praksi, ne vera (dodajmo i običaj nošenja posebnih haljina sveštenstva, a u poslednje vreme i vernica, na žalost ne samo u SPC nego i u drugim veroispovestima, na primer u islamu). Ti detalji koji mogu biti detalji reforme kojom se dokazuje 'mi smo jednaki kao vi svi', znatno bi unapredili razumevanje osnovnih Hristovih zahteva za jednakošću, pa onda i žena u crkvama.

U svetovnom delu organizacije crkava da žene budu, shodno visokoškolskom obrazovanju u teologiji koje poseduju, urednice postojećih mnogih časopisa i novina (posao koje one inače rade, ali potpusju ih urednici). Da ne budu samo lektorke, ili sekretarice u redakciji, ili da ne prevode tuđe tekstove i na taj način, u stvari, obavljaju samo posredničke poslove, shodno osnovnom učenju u dogmi da su žene posrednice, kao što je Isusova majka Marija bila. Vidimo da se model prenosi u svakodnevnicu na pogrešan način.

Žene koje su završile teološke fakultete, budući da su obrazovane koliko i mušakrci, treba uključiti u nastavu na fakultetima, a naročito im omogućiti da predaju veronauku. Sada se pokazuje praksa da mnoge od njih, visokoobrazovane, sede kod kuće ili su udate za sveštenike i kao takve imaju ugled, a sveštenici, čak i ako imaju srednje obrazovanje, predaju veronauku u školama. Vidimo kako se događa preliivanje moći, iz jedne sfere u drugu i tako se učinila nevidljivost žena u višim sferama hijerarhije u crkvi. Dakle, ne govorimo o tome da žene u crkvi neguju stare, bolesne, pomažu izbeglicama, čiste crkvu, prave hostije, za episkope spremaju zimnicu.... kao vid uključenosti u zajednicu, već govorimo o onim poslovima za koje su one jednako stručne, a ne dobijaju ih, nego su njihove sposobnosti svedene na uslužne poslove. Tako nikada neće

moći da se istakne neka od tih vrlo pametnih, umnih i, što je važno, veoma veoma duhovnih žena koje sada crkve poseduju. Postoje mehanizmi unutar ustaljene prakse u crkvama za njihovu nevidljivost u javnosti. Tako je bilo kroz vekove.

Danas otkrivamo doprinos rastu crkve tih veliki žena (kao što je reformatorica u katoličkoj Tereza od Avila, kao što je svetica Edit Štajn i mnoge druge). Traženje reforme crkve u pravcu većeg uvažavanja duhovnog doprinosa žena, nije nikakva novina, ona postoji od samog početka crkve.

Sećam se na ekumenskom međunarodnom sastanku u Gracu (1995) kada su feminističke teološkinje sa Zapada napravile obred pranja nogu (na spomen Isusovog čina koji se ponavlja na Veliki četvrtak), kada su ONE oprale noge velikodostojnicima u crkvi izgovarajući: - Da li razumeš šta sam ti učinila? (ponavljajući Isusove reči izrečene učenicima).

Pogledajmo u pomenutoj Poslanici kako se postojeći pravopis (svetovno pravilo za upotrebu jezika) ne poštuje, nego koristi održavanju moći onih u instituciji crkve, ne i Hristove (setimo se da je veliko slovo, kao pravopisni znak, došlo mnogo kasnije u istoriji razvoja pismenosti, evanđelisti su pisali sva slova jednako, bez obeležavanja kraja reči, shodno ondašnjoj pravopisnoj praksi, a zasigurno su bili sasvim odani Hristovom naumu. Pravopisci srpskog jezika danas navode mnoga pravila za pisanje velikog slova: imena ljudi, mesta... U Uskrsnjoj poslanici se ne samo ime Hristos, Sin Božji, nego i sve ostale relacione reči, koje se na njega odnose, pišu velikim slovom (Sin Božji pokazuje kao Bog Koji ne samo što priziva...Preko Krsta Njegovog... Takva je i ljubav Njegovih sledbenika...Hristovo Raspeće na Krstu otkriva nam smisao ljudskog stradanja... U Liku Raspetog Hrista i u likovima dvojice razbojnika raspetih pored Njega na Golgoti predstavljen je sav ljudski rod.). A onda se ovakva praksa prenosi i na episkopa i na odrednicu vere - Pravoslavni (a katolički se piše malim...).

Ako bismo teološki obrazlagali poslednji navedeni primer iz Poslanice, rekli bismo da je i drugi razbojnik sveti, jer je poverovao i Hrist ga je nagradio, dakle i jezički znak za njega bi trebalo biti veliki. Uostalom Isus kaže za sve koji veruju u njega da su sveti, a to smo onda svi mi, dakle velikim slovom nas možemo obeležiti.

Veliko slovo uvek ima ubeđivačku snagu (kad nije opšte pravopisno pravilo, kao u nemačkom jeziku), zato se koristi samo u jednom tipu teksta - u crkvenim. Pravopisci su rekli da se toleriše praksa ustaljena u nekim domenima. Ali šta je kad se ona prenese i u javnu upotrebu. Dobija drugačije značenje kad poruku čitaju i oni izvan crkve - ateisti, predstavnici nehrišćanskih veroispovesti. Vidimo, da je izgrađivanje moći u krvi osnovni zamah u ovom vremenu, zauzdavanje jezika je poseban domen tog zamaha, i da onda ne može biti govora o reformi koja se odnosi na položaj žene u crkvi (ta pitanja i inače u društvu čekaju, kao drugorazredna, ali bez ravnopravnosti rodne nema ostalih).

Pre nekoliko godina u Božićnoj poslanici patrijarha bio je prekor srp-

skim ženama da malo rađaju, odnosno da žene onih drugih (Albanke i Romkinje) rađaju više. Više rađanja je u funkciji održanja nacije. To praktično znači da one treba da odhrane vojnike koji će umirati braneci naciju. Vidimo da su zahtevi crkava uvek povezani sa nekim davanjem i korišćenjem žena u funkciji svojih ciljeva, ne Hristovih i Božjih. Isus nigde ne govori da žene treba da rađaju za jedan nacionalni program i interes. Ono što je njegova osnovna zapovest jeste - ljubite jedni druge kao što sam ja ljubio vas - do kraja.

Bilo bi dobro da crkva izda saopštenje o tome koliko je pomogla da se žene obrazuju, a ne da ih svojim propovedima i javnim istupima ponovo vraća u porodični okvir materinstva i rađanja, čime ih čini nevidljivim u njihovim drugim darovima koje su po Duhu svetom dobile: da propovedaju, da budu duhovne predstavnice itd. Da nam kaže šta je uradila na zaštiti zdravlja (kao što je, na primer, rak dojke i materice koji je u poslednjoj deceniji porastao za 30% kod žena u Srbiji). Isus je lečio bolesne - muškarce i žene (setimo se dodira žene koja krvari). To su inače pitanja kojima se bavi Svetski savez crkava.

Ukratko kada danas govorimo o relaciji žena i crkve vidimo da postoje dve perspektive - žena koje su unutar crkve aktivne i deo su hijerarhije i one koje su izvan nje.

Oni koji naglašavaju važnost apostolskog poslanja u kontinuiranom održavanju sveštenstva u crkvi navode Hristove reči date učenicima u vezi sa grehom drugih: - Što otpustite (oprostite) biće oprošteno, što zadržite, biće zadržano.

Ono što feminističke teološkinje problematiziraju nije Isusov zavet nego ko je izjavu čuo. Vlada shvatanje da se reč učenici odnosi na dvanestoricu. Ali izraz učenici odnosi se na sve koji su za Isusom išli, dakle i žene, i sigurno je da je Isus izlio Duha Svetoga i na one koje su tada tamo bile. To je jedan od primera za zalaganje 'I mi smo crkva'.

Ono što čine feministički usmerene teološkinje danas u svetu jeste ponovno čitanje originalnog teksta Biblije u kontekstu ondašnjeg vremena i daju nova prevodna značenja reči, izraza, rečenica, na osnovu novih lingvističkih, arheoloških i kognitivnih saznanja o vremenu, ljudima i njihovim odnosima pre dve hiljade godina u onom delu sveta u kojem su evanđelja nastajala. U dosadašnjim prevodima mnogo je izgubljeno od prvobitnog značenja reči iz ondašnjeg društvenog i verskog konteksta. Otuda je analiza diskursa, pisanog i govornog, u tesnoj vezi sa čitanjem i interpretiranjem biblijskog teksta. Ova teološka interdisciplina je znatno unapređena baš zahvaljujući napretku interdisciplinarnih jezičkih istraživanja.

Literatura

Savić, Svenka (1999), Feministička teologija, Futura publikacije, Novi Sad.

Zagorka Golubović,
Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

ODNOS CRKVE, DRUŠTVA I DRŽAVE

Princip sekularnost

"Ja bih htela da govorim o jednom pitanju o kome nije bilo ovde reči, ali se dodiruje sa onim o čemu se govorilo, naime o tome kako crkva i država, zajednički rade na jednom projektu o radikalnoj promeni karaktera naše državne zajednice i to ću ilustrovati primerima iz nacrtu Zakona, pod nevinim naslovom "O verskim slobodama" a radi se o jednom veoma, veoma rigidnom, ja bih rekla, uplitanju u sam princip podele crkve i države, odnosno u karakter sekularne države. Tri manifestacije ću ja ovde istaći i kratko navesti članove kojima se to ilustruje.

Prvi princip koji pokazuje tu radikalnu promenu jeste legalizacija klerikalizacije i stapanje crkve i države, ili ono što je kolega Rajić rekao, težnja da se ovlada državom pa čak da crkva bude i iznad države. Druga manifestacija je stvaranje privilegovane crkvene oligarhije i treća je, o kojoj je bilo reči a ja ću takođe samo nešto reći, odnos crkve i verske indoktrinacije ili pod blagoslovom države, prihvatanje verske indoktrinacije.

Kada je reč o ovom prvom, legalizaciji klerikalizacije, i poništavanju principa sekularne države, Član 2. već to jasno pokazuje, gde se kaže da: "Verske zajednice su od posebne važnosti za demokratske društvene odnose i za slobodan razvoj prosvete i kulture." Molim vas, crkvenim zajednicama dakle, daje se posebno mesto za razliku od svih drugih zajednica u demokratizaciji i razvoju prosvete i kulture. Član 5. kaže: "Zbog izuzetne državotvorne i kulturne uloge srpske pravoslavni crkve, priznaje joj se, ono što je pomenuto, status "primus inter pares", dakle nad svim drugim crkvama i konfesionalnim orijentacijama. Član 6. kaže i iz njega proizilazi da je crkva iznad države jer "duhovno zakonodavna, upravna i sudsko-disciplinska vlast pripadaju njoj samoj," ono što je i kolega govorio, o tome da nema nikakvog nadzora nad tim šta crkva radi. Član 13. moram da navedem u celosti jer nije veliki a stvarno najbolje ilustruje ovo: "Crkve i verske zajednice mogu obavljati verske obrede i u školama, državnim ustanovama, bolnicama, vojsci, policiji, ustanovama socijalne i dečije zaštite, zavodima za izvršenje krivičnih sankcija, javnim i privatnim preduzećima, stanovima građana i na drugim

odgovarajućim mestima." Dakle totalna infiltracija u društveni sistem. Dalje kaže se da su "nadležni organi navedenih ustanova dužni da obezbede vršenje verskih obreda u svim ovim navedenim ustanovama." Dakle nadležni državni organi navedenih ustanova su dužni da to obezbede. Mislim da dokaz o ukidanju sekularne države ne traži dalji argument.

Druga manifestacija, stvaranje privilegovane crkvene oligarhije, gde ću pomenuti Član 16. nacrta Zakona koji kaže: "Sveštenoslužitelji su javni službenici u obavljanju bogoslužbene delatnosti njima se jemči puna sloboda, autonomija i imunitet pred građanskim vlastima," dakle mogućnost i političke instrumentalizacije verskoga obreda što smo imali prilike da vidimo na samoj sahrani bivšeg premijera Đinđića. Član 19. kaže "Zdravstveno, socijalno i penziono osiguranje sveštenoslužitelja namiruje se iz državnog budžeta," dakle crkva postaje državna ustanova i država je, sad ćemo videti šta sve dužna da namiruje. A u posebnim slučajevima, kad sveštenici ne dobijaju ono što traže za svoje obrede, država je dužna da im daje plate u visini prosečnog nacionalnog dohotka, to je Član 20. Član 37. kaže "Ministarstvo vera je dužno da verskim zajednicama, najmanje 20% sredstava nameni za njihove izdavačke delatnosti."

Podsećam vas šta se dešava sa redukcijom donacija koje država daje časopisima i koliko je časopisa skinuto sa tih donacija, vrlo važnih, edukativnih časopisa, a ovde je država dužna da to uradi sa 20%. Član 45. "Država je dužna da materijalno pomaže delatnosti crkava." Član 47. do 49. pokazuje da su crkvene zajednice i sveštenoslužitelji oslobođeni poreza na imovinu, poreza na rad u privatnim ustanovama i čak poreza u preduzetnim delatnostima jer imaju prava da osnivaju preduzeća i da se bave i poljoprivredom, i za sve to su izuzeti od plaćanja poreza. Dakle ta široka mreža crkvenih organizacija i ustanova koja se formira, postaje privilegovana, privilegovani deo društva koji regrutuje ovu privilegovanu oligarhiju. Član 53. kaže "Pravo crkvi da raspasuju referendum za uvođenje nenamenskih doprinosa za potrebe crkve." Molim vas, crkva ima i to pravo.

I treći, da vas ne bih dugo zadržavala, o kome je dosta reči bilo i ja ću se pozvati već na ono što je bilo, kako se pod državnim blagoslovom legalizuje verska indoktrinacija. Tu samo moram da se ogradim od onoga što je kolega Popov rekao, da se "religious education" shvatilo kao "religiozno vaspitanje". Izvinite, "religious education" znači "religiozno obrazovanje", a to znači uvođenje ili istorije religije, ili sociologije religije, ili filozofije religije radi upoznavanja sa istorijatom religije. A religiozno vaspitanje znači veronauka, učenje ili misija u propagiranju veronauke. Mislim da sam još na nekom skupu to čula što nije tačno. Dakle ja ovde govorim o verskoj indoktrinaciji. Član 26. kaže: "Verskim školama i fakultetima jemči se organizaciona i programska autonomija unutar javnog obrazovnog sistema, s pravom da i programe drugih predmeta, kao što

je biologija, istorija, književnost, prilagodi svojim obrazovnim i vaspitnim ciljevima. Molim vas to je ono: "Isključićemo teoriju evolucije jer ne odgovara našoj doktrini." Član 27. kaže "Crkvene škole koje dobijaju akreditaciju," - a nigde se ne kaže po kojim kriterijumima će dobiti tu akreditaciju, ako su ovako potpuno autonomne, - "stiču pravo da budu finansirane iz državnog budžeta. Nastavni plan i program donose organi crkve." Evo primera da crkva nikad nije dozvolila evaluaciju ni programa ni nastave. "Nadzor nad vaspitnim procesima i programskim oblicima vrše organi crkve."

I da zaključim sa poentom koji je stavljen u članu 30.: "U javnim školama crkve mogu da vrše duhovnu misiju," - molim vas, - "duhovnu misiju putem verske nastave." Šta je to nego nova ideološka indoktrinacija. Član 69. kaže : "U registar priznatih crkava neće se primati ona verska udruženja, citiram, "ukoliko njihova doktrina vređa određene osećanja i zajemčena prava i interese neke od priznatih crkava," drugim rečima to je vrsta diskriminacije, možemo je nazvati rasnom i nacionalnom, indoktrinarnom. Šta iz ovoga možemo zaključiti? Možemo zaključiti da ove trendove koje nalazimo u nacrtu Zakona o takozvanim verskim slobodama nažalost, nalazimo i u svakodnevnoj politici, i ne samo svakodnevnoj već i u osnovnom trendu političkom, koji je danas na raspolaganju, a u stvari kao da su prepisane iz nekog srednjovekovnog postulata o statusu i ulozi crkve gde su crkva i država bile spojene."

Sadržaj

Uvod		5
Olivera Milosavljević	Crkva i zapada	7
Dubravka Valić Nedeljković	Verski medij i verski sadržaj u laičkim medijima	10
Ljubiša Rajić	Crkva, obrazovanje i fundamentalistički pokreti	19
Želimir Popov	Veronauka	29
Svenka Savić	Žene i crkva	33
Zagorka Golubović	Odnos crkve, društva i države	38